

Ehdotus valtioneuvoston strategiaksi koulutuksellisen tasa-arvon edistämiseksi

Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2012:28

Ehdotus valtioneuvoston strategiaksi koulutuksellisen tasa-arvon edistämiseksi

Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2012:28

Opetus- ja kulttuuriministeriö • Korkeakoulu- ja tiedepolitiikan osasto ja
Koulutuspolitiikan osasto • 2012

*Undervisnings- och kulturministeriet • Högskole- och forskningspolitiska avdelningen och
Utbildningspolitiska avdelningen • 2012*

Opetus- ja kulttuuriministeriö / Undervisnings- och kulturministeriet
Korkeakoulu- ja tiedepolitiikan osasto ja Koulutuspolitiikan osasto
/ Högskole- och forskningspolitiska avdelningen och Utbildningspolitiska avdelningen
PL / PB 29

00023 Valtioneuvosto / Statsrådet
<http://www.minedu.fi/OPM/julkaisut>

ISBN 978-952-263-189-3 (PDF)

ISSN-L 1799-0327

ISSN 1799-0335 (PDF)

Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä/
Undervisnings- och kulturministeriets arbetsgruppspromemorior och utredningar 2012:28

Kuvailulehti

Julkaisija
Opetus- ja kulttuuriministeriö

Julkaisun päivämäärä
3.12.2012

Tekijät (toimielimestä: toimielimen nimi, puheenjohtaja, sihteeri) Koulutuksellisen tasa-arvon toimenpideohjelman työryhmä Puheenjohtaja: Ville Heinonen		Julkaisun laji Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä	
		Toimeksiantaja Opetus- ja kulttuuriministeriö	
		Toimielimen asettamispvm 2.4.2012	Dnro 37/040/2012
Julkaisun nimi (myös ruotsinkielinen) Ehdotus valtioneuvoston strategiaksi koulutuksellisen tasa-arvon edistämiseksi (Förslag till statsrådets strategi för främjande av utbildningsmässig jämställdhet)			
Julkaisun osat Muistio + liite			
Tiivistelmä Valtioneuvoston vuonna 2011 hyväksymässä koulutuksen ja tutkimuksen kehittämissuunnitelmassa vuosille 2011–2016 asetetaan tavoitteita koulutuksellisen tasa-arvon edistämiseksi koko koulutusjärjestelmässä. Näiden tavoitteiden toteuttamiseksi kehittämissuunnitelmassa todetaan, että opetus- ja kulttuuriministeriö valmistelee koulutuksellisen tasa-arvon toimenpideohjelman siten, että valtioneuvosto voi sen hyväksyä vuoden 2012 loppuun mennessä. Toimenpideohjelmalla valmistelevaan opetus- ja kulttuuriministeriö asetti työryhmän, joka on laatinut ehdotuksen valtioneuvoston strategiaksi koulutuksellisen tasa-arvon edistämiseksi. Ehdotuksessa esitetään toimenpiteitä kaikille koulutusasteille varhaiskasvatuksesta aikuiskoulutukseen sekä eri asteiden välisiin nivelvaiheisiin. Koulutuksen ja tutkimuksen kehittämissuunnitelmassa asetetut, koulutuksellista tasa-arvoa koskevat, tavoitteet ovat kunnianhimoisia ja siitä syystä työryhmän tekemät ehdotukset koskettavat osin myös koulutusjärjestelmän rakenteita.			
Avainsanat koulutuksellinen tasa-arvo, koulutuksen saavutettavuus, syrjäytyminen			
Sarjan nimi ja numero Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2012:28		ISSN-L 1799-0327 1799-0335 (PDF)	ISBN 978-952-263-189-3 (PDF)
Kokonaissivumäärä 65	Kieli suomi	Hinta	Luottamuksellisuus julkinen
Jakaja -		Kustantaja Opetus- ja kulttuuriministeriö	

Presentationsblad

Utgivare
Undervisnings- och kulturministeriet

Utgivningsdatum
3.12.2012

Författare (uppgifter om organets namn, ordförande, sekreterare) Ordförande: Ville Heinonen	Typ av publikation Undervisnings- och kulturministeriets arbetsgruppspromemorior och utredningar		
	Uppdragsgivare Undervisnings- och kulturministeriet		
	Datum för tillsättande av 2.4.2012	Dnro 37/040/2012	
Publikation (även den finska titeln) Förslag till statsrådets strategi för främjande av utbildningsmässig jämställdhet (Ehdotus valtioneuvoston strategiaksi koulutuksellisen tasa-arvon edistämiseksi)			
Publikationens delar promemoria samt bilagor			
Sammandrag I utvecklingsplanen för utbildning och forskning 2011–2016 som godkänts av statsrådet år 2011 har man ställt mål för främjandet av den utbildningsmässiga jämställdheten inom hela utbildningssystemet. I syfte att uppnå dessa mål anger utvecklingsplanen att undervisnings- och kulturministeriet bereder ett åtgärdsprogram för utbildningsmässig jämställdhet så att statsrådet kan godkänna det före utgången av 2012. För att bereda åtgärdsprogrammet tillsatte undervisnings- och kulturministeriet en arbetsgrupp som utarbetat ett förslag till statsrådets strategi för främjande av utbildningsmässig jämställdhet. Förslaget presenterar åtgärder för alla utbildningsnivåer från småbarnsfostran till vuxenutbildning samt för mellanskeden mellan olika stadier. Utvecklingsplanen för utbildning och forskning har ambitiösa mål i fråga om den utbildningsmässiga jämställdheten och på grund av detta berör arbetsgruppens förslag också delvis utbildningssystemets strukturer.			
Nyckelord utbildningsmässig jämställdhet, tillgänglig utbildning, utslagning			
Seriens namn och nummer Undervisnings- och kulturministeriets arbetsgruppspromemorior och utredningar 2012:28	ISSN-L 1799-0327 1799-0335 (Online)	ISBN 978-952-263-189-3 (PDF)	
Sidoantal 65	Språk finska	Pris	Sekretessgrad offentlig
Distribution -		Förlag Undervisnings- och kulturministeriet	

Opetus- ja kulttuuriministeriölle

Opetus- ja kulttuuriministeriö asetti 2.4.2012 työryhmän valmistelemaan koulutuksellisen tasa-arvon toimenpideohjelmaa. Työryhmän tehtävänä on:

- laatia kattava kuvaus koulutuksellisen tasa-arvon nykytilanteesta
- laatia ehdotukset toimenpiteiksi, jotka toteuttavat valtioneuvoston koulutuksellisen tasa-arvon edistymiselle asettamat tavoitteet ja laatia näille toimenpiteille seurantamittarit ja tehdä esitys koulutuksellisen tasa-arvon toimenpideohjelman seurannan toteuttamisesta
- valmistella ja hankkia koulutuksellisen tasa-arvon toimenpideohjelman tueksi käynnistettävä tutkimushanke
- kuulla laaja-alaisesti eri koulutusasteiden oppilaitoksia ja keskeisiä sidosryhmiä ja toimia riittävässä vuorovaikutuksessa tutkijoiden ja opiskelijoiden kanssa.

Opetus- ja kulttuuriministeriö nimesi työryhmän puheenjohtajaksi neuvotteleva virkamies Ville Heinosen ja kutsui jäseniksi ylitarkastaja Eeva Kaunismaan, korkeakouluneuvos Ari Saarisen, opetusneuvos Elise Virneksen ja erikoissuunnittelija Tommi Karjalaisen.

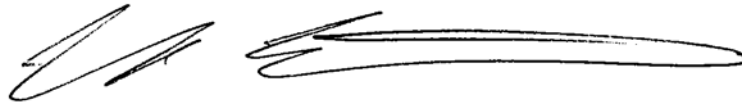
Työryhmä on työnsä aikana kuullut kaksi kertaa keskeisiä sidosryhmiä. Ensimmäisellä kerralla kuultiin sidosryhmien näkemyksiä koulutuksellisen tasa-arvon tilanteeseen yleensä ja toisella kerralla sidosryhmiä pyydettiin ottamaan kantaa alustaviin ehdotusluonnoksiin. Työryhmä on ottanut sidosryhmien näkemyksiä huomioon omassa ehdotuksessaan.

Työryhmä kuuli myös keskeisten koulutustutkijoiden arvioita koulutuksellisen tasa-arvon tilasta ja tilasi joukolta tutkijoita lyhyehköt kirjalliset näkemykset, joita työryhmä on käyttänyt hyödyksi ehdotusten valmistelussa.

Työryhmä jatkaa työtään mm. seurantamittareiden laadinnan ja seurannan toteuttamisen organisoinnin osalta.

Saatuun ehdotuskokonaisuuden valmiiksi työryhmä luovuttaa muistionsa kunnioittavasti opetus- ja kulttuuriministeriölle.

Helsingissä 3. päivänä joulukuuta 2012

Ville Heinonen

Tommi Karjalainen

Eeva Kaunismaa

Ari Saarinen

Elise Virnes

Sisältö

Ehdotus valtioneuvoston strategiaksi koulutuksellisen tasa-arvon edistämiseksi	9
Strategia koulutuksellisen tasa-arvon edistämiseksi	10
35 toimenpidettä	10
<i>Osa I. Nykytila</i>	13
Tilastollinen tarkastelu	13
Sukupuoli vaikuttaa opinnoissa etenemiseen	13
Vanhempien sosioekonominen asema ja koulutus eriyttävät nuorten koulutuspolkuja	15
Perheen varallisuus on yhteydessä nuorten opintoihin	17
Maahanmuuttajataustaiset	18
<i>Nuoret maahanmuuttajat opiskelevat vähemmän</i>	19
<i>Maahanmuuttajien ja maahanmuuttajataustaisten koulutukseen osallistuminen Euroopan tasolla</i>	20
Katsaus tutkimustietoon	20
<i>Perusopetus</i>	20
<i>Perusopetuksesta toiselle asteelle</i>	22
<i>Toiselta asteelta korkea-asteelle</i>	23
<i>Osa II. Toimenpiteet koulutuksellisen tasa-arvon edistämiseksi</i>	25
1 Varhaiskasvatus	25
2 Perusaste	27
Koululaisten varhaiseen eriytymiseen puuttuminen	27
Koulujen välisiin eroihin puuttuminen	28
Koulujen sukupuolittuneet käytännöt	30
3 Peruskoulun päättäneiden sijoittuminen jatko-opintoihin	32
Nuorten oikeudet ja velvollisuudet	32
Jatko-opintoihin valmistavan opetuksen ja muun toiminnan kehittäminen	34
4 Toisen asteen yhteistyö	36
5 Lukio	38
6 Ammatillinen koulutus	40
Tutkinnon osien suorittaminen	42
7 Korkeakoulut	43
Tutkintorakenne ja koulutuksen järjestämistavat saatavuuden parantajina	43
Opiskelijavalinnat, opintoihin valmentautuminen, opetuksen järjestämistavat ja ohjaus korkeakouluissa	44
Korkeakouluopintojen sukupuolittuneisuus	45

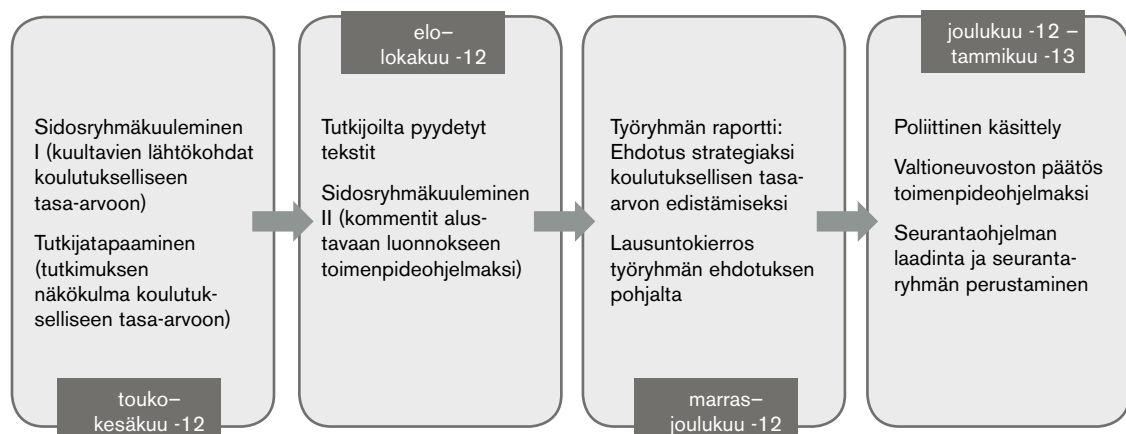
8	<u>Aikuiskoulutus</u>	48
	Aikuisille maahanmuuttajille suunnatun perusopetuksen saatavuuden turvaaminen	48
	Opiskelijavalinnat ammatillisessa aikuiskoulutuksessa	49
	Ammatillisen aikuiskoulutuksen rahoitus	50
	Ammatillisen aikuiskoulutuksen tutkintorakenne	51
	Avoin korkeakoulu	51
	Korkeakoulujen täydennyskoulutus	52
9	<u>Sora-lainsäädäntöuudistus</u>	53
10	<u>Oppilas- ja opiskelijahuolto</u>	54
11	<u>Eriyistä tukea ja ohjausta tarvitsevat opiskelijat</u>	56
	Opetuksen järjestäminen ja keskeiset tavoitteet perusopetuksessa	56
	Lähtökohta on yleisopetus	56
	Ammatillinen erityisopetus	57
	Aikuisten erityisopetus	58
	Erytisopetus oppisopimuskoulutuksessa	59
12	<u>Kohti sukupuolitietoista työelämää</u>	61
13	<u>Koulutuksellista tasa-arvoa koskeva tutkimushanke</u>	62
	<u>Lähteet</u>	63
	<u>Liite. Koulutuksen eriarvoisuuden vähentämistä koskevat tavoitteet Koulutuksen ja tutkimuksen kehittämissuunnitelmassa vuosille 2011–2016</u>	65

Ehdotus valtioneuvoston strategiaksi koulutuksellisen tasa-arvon edistämiseksi

Työryhmä jätti raporttinsa 3.12.2012. Raportti sisältää pohjaehdotuksen koulutuksellisen tasa-arvon toimenpideohjelmaksi. Ehdotus on luonteeltaan strateginen ja osa siinä esitetyistä toimenpiteistä edellyttää jatkovalmistelua.

Valmisteluryhmä on tehnyt esityksiä, joilla toteutuessaan on vaikutuksia mm. valtiosuusjärjestelmän kehittämiseen ja eri koulutusmuotojen toimintalainsäädäntöön. Osa esityksistä toisi myös lisävelvoitteita kunnille. Tämän takia esityksiä on, ennen valtioneuvostossa tapahtuvaa päätöksentekoa, käsiteltävä kunnallistalouden ja hallinnon neuvotelukunnassa. Valtiosuusjärjestelmää koskevien toimenpide-esitysten jatkovalmistelu tapahtuu osin valtiosuusjärjestelmän kokonaisuudistuksen aikataulussa. Koulutuksellisen tasa-arvon toimenpideohjelmaa toteutetaan hallituksen kehyspäättökseen ja siihen sisältyvän peruspalveluohjelman puitteissa. Työryhmä korostaa, että hallituksen tavoitteisiin pääsemiseksi on toimenpiteiden oltava riittävän vaikuttavia.

Koulutuksellisen tasa-arvon toimenpideohjelman päätöksentekoprosessi

Strategia koulutuksellisen tasa-arvon edistämiseksi

35 toimenpidettä

Valtioneuvoston periaatepäätös

Johdanto

Pääministeri Kataisen hallitus on ohjelmassaan ottanut tavoitteekseen köyhyyden, eriarvoisuuden ja syrjäytymisen vähentämisen. Hallituksen tavoitteena on mm. sukupolvelta toiselle periytyvän köyhyyden ja syrjäytymisen katkaiseminen tulo-, hyvinvointi- ja terveyseroja kaventamalla. Suomalaisen koulutuspolitiikan tarkoituksena on – hallitusohjelman mukaan – ”[...] taata kaikille, syntyperän, taustan ja varallisuuden rajoittamatta yhtäläiset mahdollisuudet ja oikeudet sivistykseen sekä laadukkaaseen ja maksuttomaan koulutukseen”.

Hallitus on konkretisoinut koulutuksellista tasa-arvoa koskevia tavoitteitaan koulutuksen ja tutkimuksen kehittämissuunnitelmassa vuosille 2011 – 2016. Eriarvoisuuden vähentämiselle on asetettu kunnianhimoiset tavoitteet kunkin koulutusmuodon osalta. Kaikilla asteilla koulutuksellista tasa-arvoa edistetään mm. puolittamalla sukupuolen sekä sosiaalisen ja etnisen taustan vaikutus koulutukseen osallistumiseen ja tutkinnon suorittamiseen.

Jälkiteollisia yhteiskuntia, kuten Suomea, on jo pitkään leimannut kulttuurin erilaistuminen. 1900-luvun jälkipuoliskolla Suomi eli vahvaa yhtenäiskulttuurin kautta, jossa kansalaisten arvopohja samanlaistui. Suomi oli myös etnisesti suhteellisen homogeeninen. Vähitellen kaupungistumisen, toimialarakenteen muutoksen ja maahanmuuton myötä arvot, mielipiteet, tavoitteet ja laajemmat kulttuuriset rakenteet alkoivat eriytyä, eikä nykyisin enää voida puhua samalla tavoin kaikkien jakamista merkityksistä tai tavoitteista kuin aikaisempina vuosikymmeninä.

Kulttuurisella muutoksella on vastineensa myös ihmisten elinolosuhteiden ja mahdollisuuksien erilaistumisessa. Suomessa elettiin pitkään aikaa, jolloin väestö samankaltaistui miltei kaikilla mittareilla mitattuna, oli sitten kyse tulotasosta, terveydentilasta, asumisolosuhteista, jne. Myös koulutuksessa väestöryhmien keskinäinen tasa-arvo kasvoi, mikä näkyi mm. koulutustason nousuna ja naisten kasvavana osuutena tutkinnon suorittaneissa. Koulutususkko oli vahva ja koulutus oli keino saavuttaa hyvä asema työelämässä. Samaan aikaan ammattirakenne muuttui korkeampaa osaamista edellyttäväksi ja kansalaisille avautui runsaasti mahdollisuuksia edetä omasta sosio-ekonomisesta taustastaan parempiin asemiin.

Yhtenäiskulttuurin kehityksessä näyttää tapahtuneen suunnanmuutos 1990-luvun laman jälkeen: tuloerot ovat kääntyneet kasvuun, kaupunkien sisällä ja niiden välillä tapahtuu

alueellista erilaistumista, monikulttuurisuus on jatkuvasti läsnä miltei kaikkialla Suomessa ja koulutustasoerot nuorissa ikäluokissa ovat suuret. Vaikka suuri osa nuorista opiskelee pidemmälle kuin koskaan, jää merkittävä määrä edelleen pelkän perusasteen varaan. Koulutuksen osalta huolestuttavaa on mm. se, että useat selvitykset kertovat, etteivät nuoret enää vanhempiensa tapaan usko koulutukseen, eivätkä välttämättä ole motivoituneet elinikäiseen oppimiseen. Samaan aikaan työelämä on kuitenkin vaativampaa kuin koskaan ja edellyttää usein hyvän pohjakoulutuksen lisäksi osaamisen jatkuvaa päivittämistä.

Kysymys on mittavasta yhteiskunnallisesta kehityksestä, jonka vaikutukset eivät ulotu ainoastaan koulutuspolitiikkaan, vaan laajemmin yhteiskunnalliseen tasa-arvoon. Koulutuksellisen tasa-arvon saavuttamiseksi tarvitaan useiden eri hallinnonalojen yhteistyötä.

Koulutusjärjestelmää on tarkasteltava uudesta näkökulmasta. Hallituksen asettamat tavoitteet tasa-arvon saavuttamiseksi (ks. liite 1) ovat niin kunnianhimoisia, että niiden saavuttaminen edellyttää syvälleikäviä rakenteellisia uudistuksia koko koulutusjärjestelmässä. Nykyinen rakenne, vaikkakin tarjoaa kaikille mahdollisuuden opiskelijoille maksuttomaan tutkintotavoitteeseen koulutukseen, ei näytä enää kaventavan eri väestöryhmien välisiä eroja koulutukseen osallistumisessa ja tutkinnon suorittamisessa. Tarvitaan ennakoluulottomia toimenpiteitä, jotka vaikuttavat nopeasti ja pysyvästi kansalaisten tasavertaisuuteen koulutuksen jakautumisessa.

Yksilön taustan vaikutus koulutusjärjestelmässä etenemiseen alkaa jo hyvin varhaisessa vaiheessa. Menestys aikaisemmalla koulutusjärjestelmän asteella määrittää pääsyä korkeammalle asteelle. Näin tasa-arvon toteutuminen korkea-asteella edellyttää vahvoja toimia tasa-arvon hyväksi jo opintopolkujen varhaisissa vaiheissa. Myös toimenpiteitä koulutuksellisen tasa-arvon edistämiseksi on haettava tästä näkökulmasta. Haasteena on tasapainottaa koulutuksen saatavuutta, koulutukseen pääsyä, oppimistuloksia ja tutkinnon suorittamista siten, että nuoret olisivat toiselle asteelle ja korkeakuluihin hakeutuessaan nykyistä tasa-arvoisemmassa asemassa. Käytännössä se tarkoittaa sitä, että keskeiset ehdotukset painottuvat alemmille koulutusasteille ja niiden välisiin nivelvaiheisiin.

Tasa-arvoon panostaminen on myös kustannuskysymys. Osa toimenpiteistä edellyttää rahoitusta, jotka tuottavat julkisia menoja nykyisten valtiontalouden kehysten yli. Tasa-arvoa edistävien toimien kustannuksia on kuitenkin arvioitava suhteessa syrjäytymisestä jatkuvasti valtiolle ja kunnille aiheutuviin kustannuksiin. Nuorten yhteiskuntatakuuryhmä¹ arvioi väliraportissaan, että yhdestä syrjäytyneestä julkiselle taloudelle aiheutuvat kustannukset ovat vajaat 10 000 euroa vuodessa. Luvussa ei vielä ole huomioitu esimerkiksi saamatta jääneitä verotuloja ja kansantuotteen kasvua. Jos syrjäytyneiden kokonaismääräksi arvioidaan 40 000, kuten yhteiskuntatakuuryhmän muistiossa tehdään, nousevat kustannukset vähintään noin 390 miljoonaan euroon. Tässäkin luvussa ovat mukana ainoastaan suorat tulonsiirrot, ei siis vielä esimerkiksi saamatta jääviä verotuloja tai kansantuotteen kasvua.

Strategiassa tehtävien linjausten lähtökohtana on se, että koulutusjärjestelmä on tarkoitettu kaikille. Toimenpiteet eivät, etenkin koulutusjärjestelmän varhaisessa vaiheessa, erittele oppilasta tai opiskelijaa tämän taustan tai ominaisuuksien mukaan, vaan lähtevät siitä, että paras keino häivyttää sosiaalisen tai muun taustan vaikutus opintopolkuja koskeviin valintoihin on varmistaa kaikkien tasapuolinen pääsy vähintään toisen asteen koulutukseen.

Valtionosuusjärjestelmää koskevien toimenpide-esitysten jatkovalmistelu tapahtuu osin valtionosuusjärjestelmän kokonaisuudistuksen aikataulussa. Strategia koulutuksellisen tasa-arvon edistämiseksi toteutetaan hallituksen kehyspäättökseen ja siihen sisältyvän peruspalveluohjelman puitteissa.

¹ Työ- ja elinkeinoministeriö 2012

Käsitteistä

Perustuslaki

Ihmis- ja perusoikeudet on taattava kaikille tasa-arvoisesti ilman henkilökohtaisiin ominaisuuksiin perustuvaa syrjintää. Tämä periaate on kirjattu Suomen perustuslakiin

Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta (tasa-arvolaki)

Sukupuolten välisestä tasa-arvosta Suomessa säädetään perustuslaissa sekä laissa naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta.

Tasa-arvolaki kieltää syrjinnän sukupuolen perusteella ja velvoittaa edistämään sukupuolten välistä tasa-arvoa. Lakia sovelletaan myös sukupuolivähemmistöihin. Tasa-arvolaki ulottuu kaikille yhteiskuntaelämän alueille, joita ei ole erikseen rajattu lain soveltamisalan ulkopuolelle.

Yhdenvertaisuuslaki

Yhdenvertaisuudella tarkoitetaan sitä, että kaikki ihmiset ovat samanarvoisia riippumatta heidän sukupuolestaan, iästään, etnisestä tai kansallisesta alkuperästään, kansalaisuudestaan, kielestään, uskonnostaan ja vakaumuksestaan, mielipiteestään, vammastaan, terveydentilastaan, seksuaalisesta suuntautumisestaan tai muusta henkilöön liittyvästä syystä.

Yhdenvertaisuuslain mukaan ketään ei saa syrjiä iän, etnisen tai kansallisen alkuperän, kansalaisuuden, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden, seksuaalisen suuntautumisen tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella. Lain mukaan viranomaisilla on velvollisuus kaikessa toiminnassaan edistää yhdenvertaisuutta tavoitteellisesti ja suunnitelmallisesti ja tarvittaessa muuttaa niitä olosuhteita, jotka estävät yhdenvertaisuuden toteutumista.

Yllä mainittujen lakien mukaisesti tasa-arvokäsitettä käytetään yleisesti puhuttaessa naisten ja miesten välisestä kysymyksestä ja yhdenvertaisuuskäsitettä taas kun puhutaan muista ominaisuuksista. Tässä strategiassa käytetään Koulutuksen ja tutkimuksen kehittämissuunnitelman 2011–2016 mukaisesti koulutuksellisen tasa-arvon käsitettä kattamaan tasa-arvon käsite laajasti sekä sukupuolten välinen että muu (esimerkiksi sosioekonomisen taustan mukainen) tasa-arvo.

Osa I. Nykytila

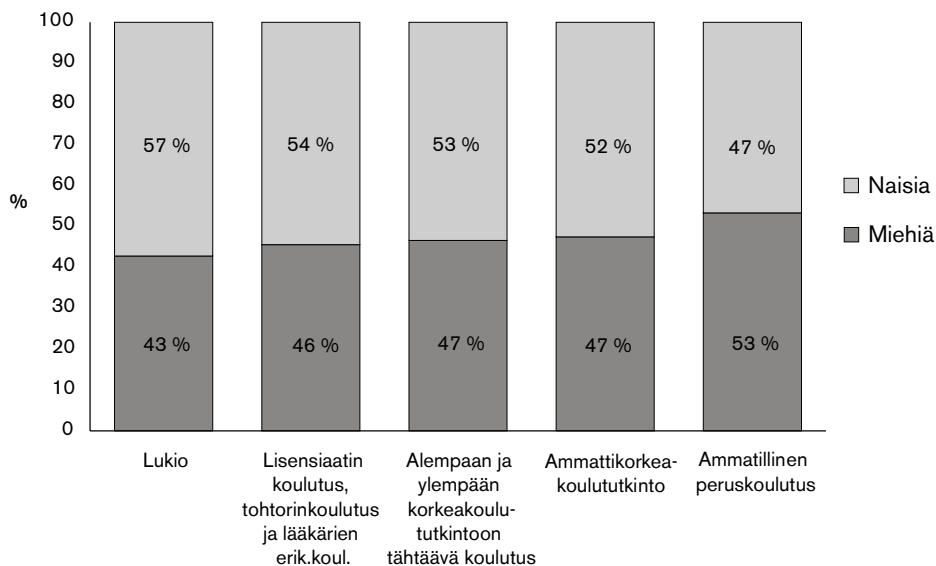
Tilastollinen tarkastelu

Tilastollinen tarkastelu perustuu pääosin opetus- ja kulttuuriministeriön tilaamaan aineistoon ja se tarjoaa poikkileikkaustietoa koulutuksellisen tasa-arvon nykytilaan sukupuolen ja sosiaalisen taustan mukaan.

Sukupuoli vaikuttaa opinnoissa etenemiseen

Koulutusvalintojen sukupuolittainen jakautuminen tulee näkyväksi viimeistään siirtymäasteessä perusasteelta toiselle asteelle. Lukio-opiskelijoista miehiä on noin 43 prosenttia ja naisia 57 prosenttia. Käytännössä se tarkoittaa sitä, että lukio-opiskelijoista naisia on noin 15 000 enemmän kuin miehiä. Korkeakoulujen sukupuolittuneeseen opiskelijajoukkoon johtava ensimmäinen valinta tehdäänkin jo perusasteen ja toisen asteen välisessä nivelvaiheessa.

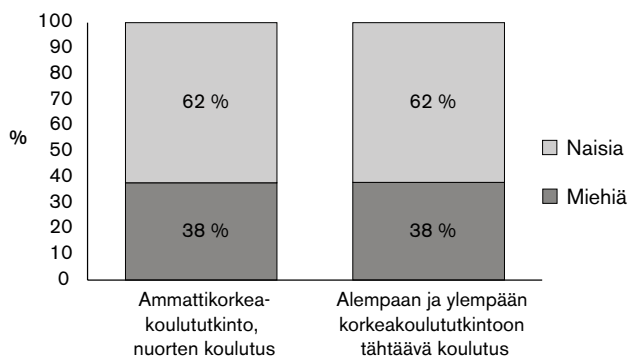
Nuorten ammatillinen koulutus on koulutusjärjestelmämme ainoa osa, jossa miehillä on naisia suurempi osuus. Ammatillisen koulutuksen opiskelijoista noin 53 prosenttia on miehiä ja 47 prosenttia naisia. Alakohtaiset erot ammatillisessa koulutuksessa ovat suuria. Esimerkiksi LVI-alalla 3,6 prosenttia ja sähköalalla 5,4 prosenttia opiskelijoista on naisia. Vastaavasti kauneudenhoitoalalla 97,7 prosenttia ja tekstiili- ja vaatetusalalla 94,2 prosenttia opiskelijoista on naisia.

Kuvio 1. Opiskelijat sukupuolen mukaan vuonna 2009. Lähde: Tilastokeskus

Korkeakouluissa asetelma on samankaltainen. Ammattikorkeakouluopiskelijoista (nuorten koulutus) naisia on 52,5 prosenttia ja alempaan ja ylempään korkeakoulututkintoon (yliopisto) tähtäävässä koulutuksessa naisia on 53,4 prosenttia. Miesten näinkin suurta osuutta opiskelijoista selittää insinööritieteiden miesvaltaisuus. Muussa kuin tekniikan ja liikenteen alan ammattikorkeakouluopetuksessa miehiä on 31 prosenttia ja yliopistokoulutuksessa 38 prosenttia.

Sukupuolella on korkeakoulututkinnon suorittamisessa vielä suurempi merkitys kuin korkeakouluihin hakeutumisessa. Ammattikorkeakoulututkinnon suorittaneista (nuorten koulutus) miehiä on vain 38 prosenttia ja alemman tai ylemmän korkeakoulututkinnon suorittaneista niin ikään 38 prosenttia.

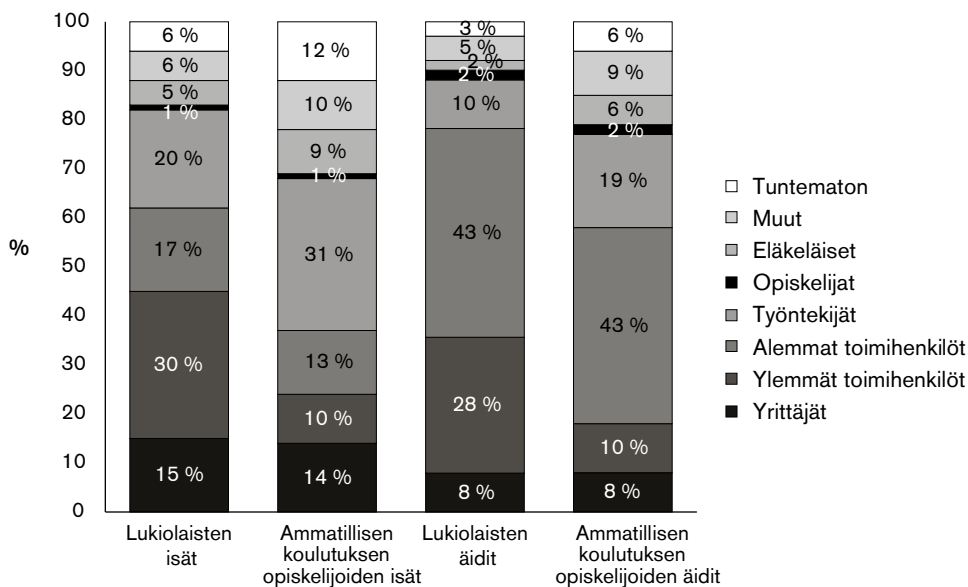

Kuvio 2. Korkeakoulututkinnot sukupuolen mukaan vuonna 2009. Lähde: Tilastokeskus

Lopputuloksen kannalta tämä on johtanut siihen, että 30-vuotiaista miehistä korkeakoulututkinnon on suorittanut 31 prosenttia ja naisista 48 prosenttia.

Vanhempien sosioekonominen asema ja koulutus eriyttävät nuorten koulutuspolkuja

Tilastojen valossa lukio on toimihenkilöiden lasten ja ammatillinen koulutus vastaavasti työntekijäammateissa toimivien lasten perusasteen jälkeinen koulutuspaikka. Kodin tarjoamat lähtökohdat toisen asteen eri muotoihin ovat erilaiset. Lukio-opiskelijoiden isistä toimihenkilöitä on miltei puolet, kun ammatillisen koulutuksen valinneista vastaava luku on 23 prosenttia. Äitien sosioekonominen asema suhteessa lasten koulutusvalintoihin on samansuuntainen. Lukiolaisten äideistä 71 prosenttia toimii toimihenkilöammateissa ja ammatillisen koulutuksen opiskelijoiden äideistä puolet. Ammatillisen koulutuksen opiskelijoiden isistä työntekijäammateissa toimii 31 prosenttia ja lukion valinneiden isistä viidennes.

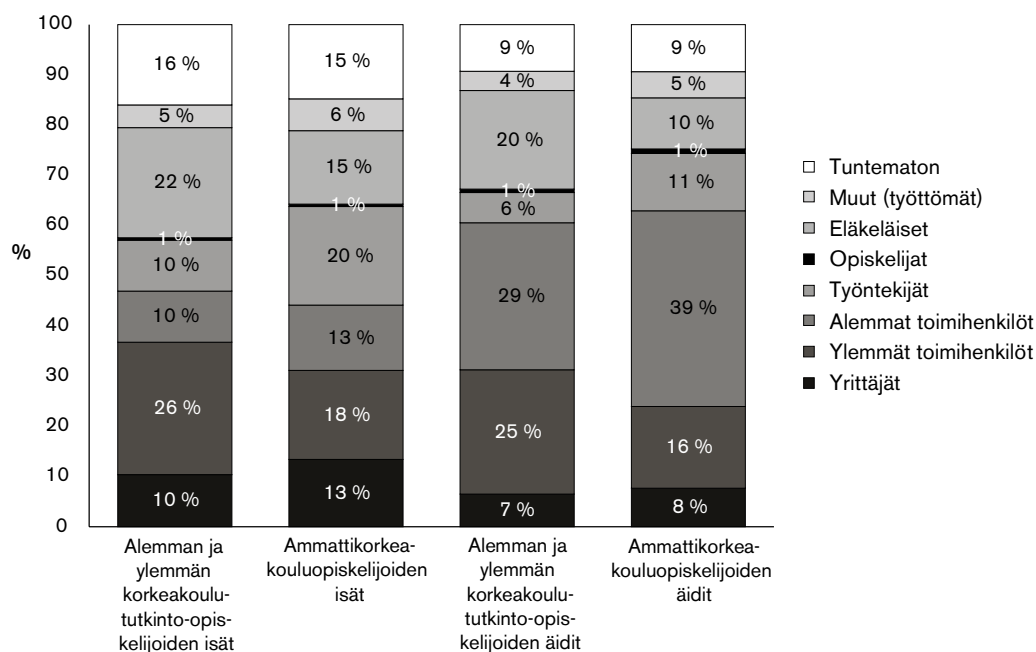

Kuvio 3. Toisen asteen opiskelijoiden vanhemmat sosioekonomisen aseman mukaan, 2009. Lähde: Tilastokeskus

Nuorten kotitausta toimii erottelevana mekanismina jo perusasteen ja toisen asteen välisessä nivelvaiheessa. Ilmiö on havaittavissa myös korkeakouluun siirryttäessä. Alemman ja ylemmän korkeakoulututkinnon opiskelijoiden isistä 26 prosenttia on ylempiä toimihenkilöitä ja vain 10 prosenttia työntekijäammateissa toimivia. Nuorten ammattikorkeakoulututkintoon johtavan koulutuksen opiskelijoiden isistä 18 prosenttia on ylempiä toimihenkilöitä ja 20 prosenttia työntekijäammateissa toimivia.

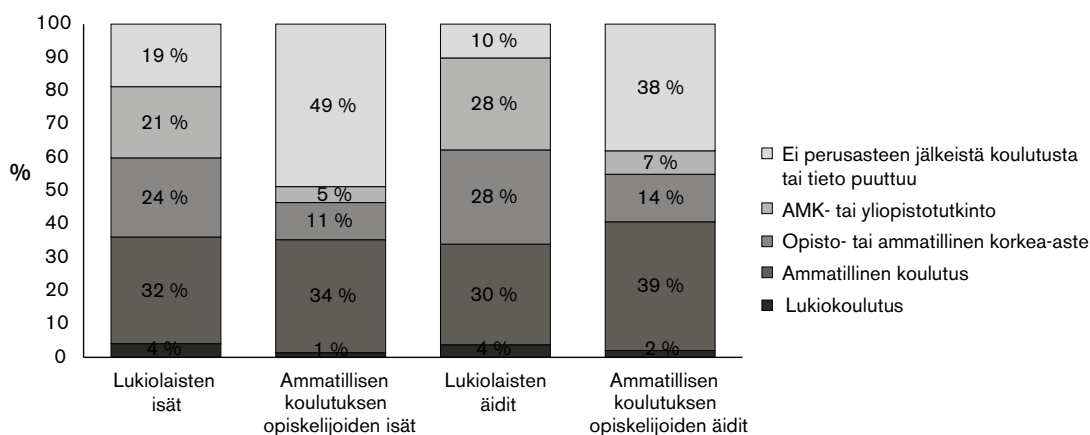
Kiinnostava vertailukohta on opetusministeriön julkaisusarjassa vuonna 1972 julkaistu selvitys korkeakouluopiskelijoiden taustasta vuosina 1940–1969². Selvityksen mukaan toimihenkilö- ja yrittäjätaustaisia opiskelijoita oli 70 prosenttia kaikista opiskelijoista vuonna 1940–1941. Työntekijätaustaisia opiskelijoita oli samana vuonna 11 prosenttia. Lukuvuonna 1968–1969 toimihenkilö- ja yrittäjätaustaisia opiskelijoita oli 59 prosenttia ja työntekijätaustaisia viidennes.

² Opetusministeriö 1972

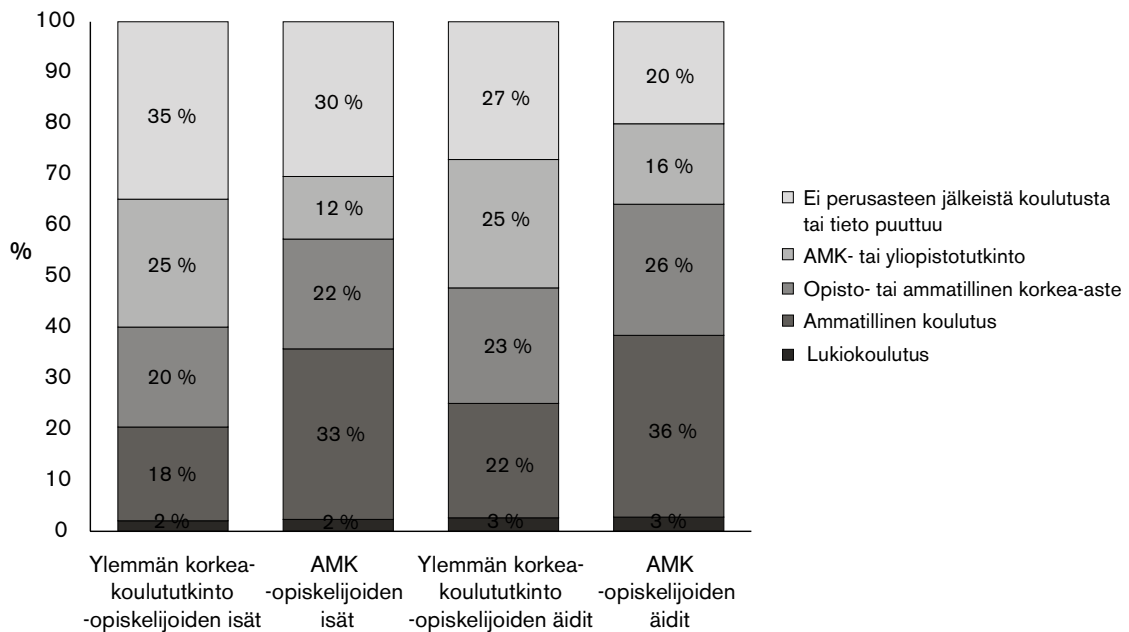
Kuvio 4. Korkeakouluopiskelijoiden vanhempien sosioekonominen asema, 2009. Lähde: Tilastokeskus

Sosioekonominen aseman tapaan myös vanhempien koulutustausta erottelee nuoria yleisivistävään ja ammatilliseen koulutukseen. Esimerkiksi lukio-opiskelijoiden isistä runsaat 21 prosentti ja äideistä vajaa 28 prosenttia on suorittanut korkeakoulututkinnon kun ammatillisen koulutuksen opiskelijoiden isistä vajaa viisi prosenttia ja äideistä seitsemän prosenttia on suorittanut korkeakoulututkinnon.

Kuvio 5. Toisen asteen opiskelijoiden vanhempien koulutustausta, 2009. Lähde: Tilastokeskus

Vanhempien koulutustausta erottelee myös korkeakouluopiskelijoita. Ylemmän korkeakoulututkinto-opiskelijoiden isistä ja äideistä neljänneksellä on korkeakoulututkinto, kun vastaava osuus ammattikorkeakouluopiskelijoiden äideistä on 16 prosenttia ja isistä 12 prosenttia.

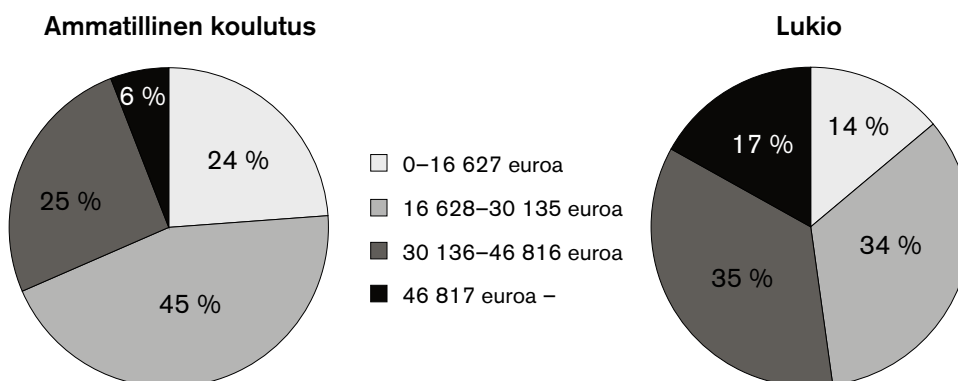
Kuvio 6. Korkeakouluopiskelijoiden vanhemmat koulutustausta mukaan, 2009. Lähde: Tilastokeskus

Yhteenvedona voidaan todeta, että nuorten koulutusvalinnat ovat yhteydessä vanhempien sosioekonomiseen asemaan ja koulutustaustaan. Kotitaustan vaikutus näkyy selvästi jo valinnassa yleissivistävään tai ammatilliseen koulutukseen. Myös korkeakoulujen sisällä on tapahtunut eriytymistä kotitaustan suhteen. Tiedeyliopistoihin valikoituvat selvästi erilaisesta yhteiskunnallisesta taustasta tulevat nuoret kuin ammattikorkeakouluihin.

Perheen varallisuus on yhteydessä nuorten opintoihin

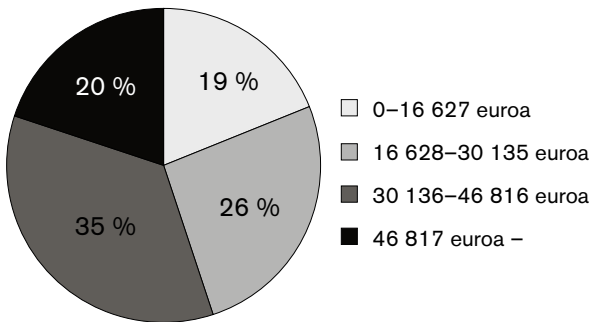
Vaikka Suomessa tutkintoon johtava koulutus on jo pitkään ollut opiskelijalle maksutonta, ovat vanhempien tulot edelleen selvästi yhteydessä nuorten koulutuskäyttäytymiseen. Lukio-opiskelijoiden äideistä 17 prosenttia ansaitsee vähintään 46 800 euroa vuodessa ja ammatillisen koulutuksen opiskelijoiden äideistä kuusi prosenttia.

Lukio-opiskelijoiden isistä 40 prosenttia ansaitsee vuodessa vähintään 46 800 euroa, kun ammatillisen koulutuksen opiskelijoiden isistä vastaava osuus on 20 prosenttia. Alle 36 000 euroa ansaitsevien isien lapsia on ammatillisessa koulutuksessa suhteellisesti selvästi enemmän kuin lukiossa. Ammatillisen koulutuksen isistä ylimpään tuloluokkaan kuuluu viidennes ja lukiolaisten isistä 40 prosenttia.

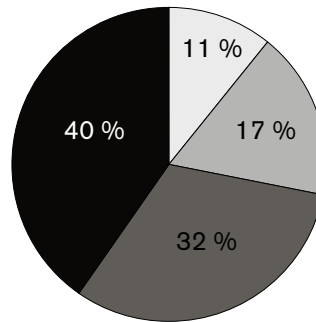

Kuvio 7. Ammatillisen koulutuksen opiskelijoiden ja lukiolaisten äidit tulojen mukaan, 2009. Lähde: Tilastokeskus

Ammatillinen koulutus

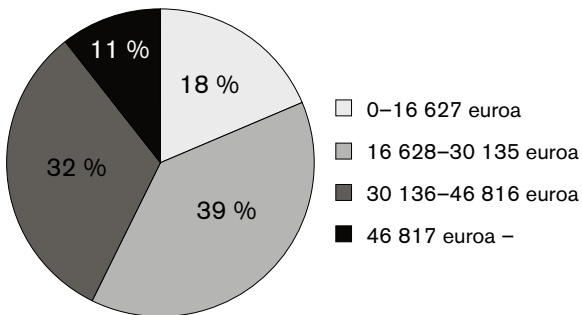
Lukio

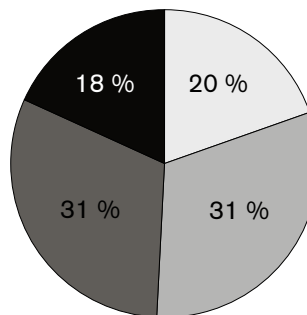
Kuvio 8. Ammatillisen koulutuksen opiskelijoiden ja lukiolaisten isätulojen mukaan, 2009. Lähde: Tilastokeskus

Koulutuspolut eriytyvät vanhempien tulotason mukaan myös korkeakoulujen sisällä. Ammattikorkeakouluopiskelijoiden äideistä 11 prosenttia ansaitsee vähintään 46 800 euroa vuodessa kun yliopisto-opiskelijoiden äideistä vastaava osuus on 18 prosenttia.

Ammattikorkeakoulu

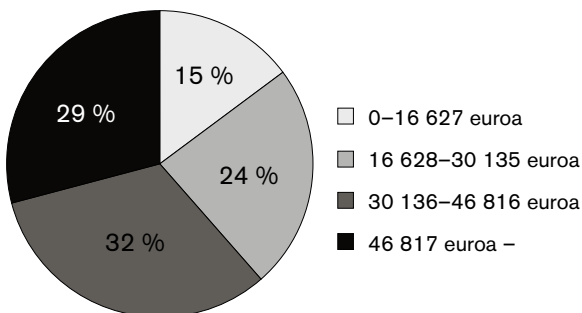
Alempi ja ylempi korkeakoulututkinto

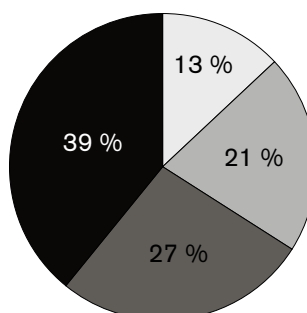
Kuvio 9. Korkeakouluopiskelijoiden äiditulojen mukaan, 2009. Lähde: Tilastokeskus

Korkea-asteen koulutuksessa alemman ja ylempään korkeakoulututkinnon suorittajien isistä noin 39 prosenttia ansaitsee vuodessa vähintään 46 800. Vastaava osuus ammattikorkeakouluopiskelijoiden isistä on noin 29 prosenttia.

Ammattikorkeakoulu

Alempi ja ylempi korkeakoulututkinto

Kuvio 10. Korkeakouluopiskelijoiden isätulojen mukaan, 2009. Lähde: Tilastokeskus

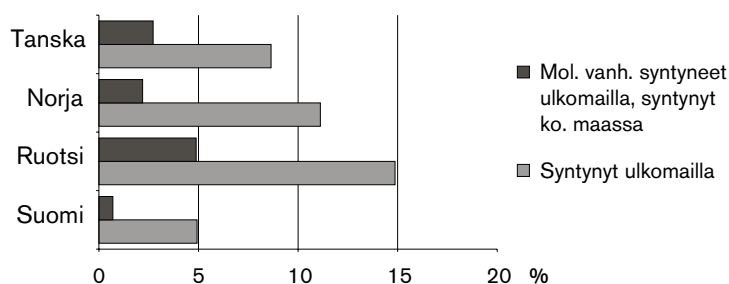
Maahanmuuttajataustaiset

Suomessa on vähän ensimmäisen ja toisen polven maahanmuuttajia verrattuna moniin muihin maihin. Vuoden 2011 lopussa Suomessa asui 183 000 ulkomaan kansalaista, 245 000 vieraskielistä ja 266 000 ulkomailla syntynyttä. Sellaisia, jotka ovat sekä ulko-

mailla syntyneitä, vieraskielisiä että ulkomaan kansalaisia oli 158 000. Maahanmuutto lisää yhä ulkomailla syntyneiden määrää Suomessa, ja myös toisen polven maahanmuuttajien määrä kasvaa tulevaisuudessa. Maahanmuutto vilkastui Suomessa 1990-luvun alkupuolella ja tämän jälkeen toisen polven maahanmuuttajien määrä on alkanut hitaasti kasvaa. Toisen polven vajaan 40 000 maahanmuuttajasta 80 prosenttia on alle 15-vuotiaita lapsia. Ikärakenteeltaan maahanmuuttajat ovat koko väestöön verrattuna varsin nuoria. Ensimmäisen polven maahanmuuttajissa on vähän lapsia ja vanhuksia: yli 85 prosenttia heistä on 15–64-vuotiaita.

Vuoden 2011 lopussa Suomen väestöstä hieman alle kuusi prosenttia oli ulkomailla syntyneitä tai toisen polven maahanmuuttajia (kuva alla). Verrattuna muihin Pohjoismaihin ulkomaalaistaustaisten henkilöiden osuus väestöstä on vielä vähäinen. Ruotsissa ulkomailla syntyneitä on 15 prosenttia ja toisen polven maahanmuuttajia jo viisi prosenttia koko väestöstä. Norjassa ja Tanskassa osuudet ovat Ruotsia pienempiä, mutta kuitenkin yli kaksinkertaisia Suomeen verrattuna.

Tällä hetkellä Suomessa asuu kuitenkin vielä selvästi enemmän sellaisia henkilöitä, joiden toinen vanhempi on syntynyt Suomessa ja toinen ulkomailla. Joissakin tarkastelemissa myös näitä henkilöitä voidaan pitää ulkomaalaistaustaisina, ja sen vuoksi myös tästä ryhmästä esitetään seuraavassa vertailutietoja. Vuoden 2011 lopussa Suomessa oli tällaisia henkilöitä 113 000.

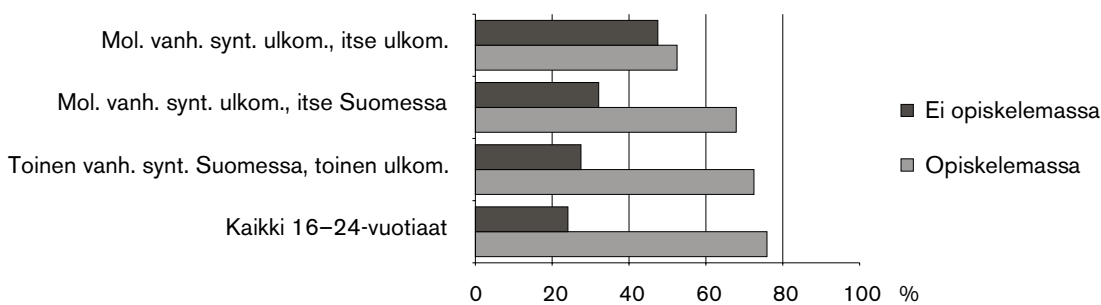

Kuvio 11. Ulkomaalaistaustaisten osuudet väestöstä Pohjoismaissa 2011.
Lähteet: Tilastokeskus ja Ruotsin, Tanskan ja Norjan tilastovirastot

Sosiaalinen eriarvoistuminen on ollut ongelmana monissa maissa, joissa ulkomaalaisväestön osuus on Suomea suurempi ja joissa ulkomaalaisväestön määrä alkoi kasvaa jo paljon aiemmin kuin meillä Suomessa. Myös ulkomaalaistaustaisen nuorten syrjäytyminen on viime vuosina noussut näkyväksi ongelmaksi: syrjäytyneistä nuorista lähes neljännes on maahanmuuttajataustaisia. Vieraskielisistä kouluttamattomista nuorista joka kolmas on syrjäytynyt – kantaväestöön kuuluvista syrjässä on joka kahdeksas. Syrjäytyminen on läheisesti myös maahanmuuttoon ja kotouttamiseen liittyvä ongelma.

Nuoret maahanmuuttajat opiskelevat vähemmän

Opiskelun ulkopuolelle jäämiseen näyttäisi vaikuttavan henkilön syntyperä (Kuvio alla). Kaikista 16–24-vuotiaista, joilla oli korkeintaan ylioppilastutkinto suoritettuna, noin 75 prosenttia oli opiskelemaisessa perustason jälkeisessä oppilaitoksessa syksyllä 2010. Ensimmäisen polven maahanmuuttajista opiskelemaisessa olevien osuus oli hieman yli 50 prosenttia ja toisen polven maahanmuuttajista 68 prosenttia.

Kuvio 12. Opiskelemassa olevien osuudet syyslukukaudella 2010. Lähde: Oppilaitostilastot. Tilastokeskus

Maahanmuuttajien ja maahanmuuttajataustaisten koulutukseen osallistuminen Euroopan tasolla

Suomalaisessa koulutusjärjestelmässä maahanmuuttajat ja maahanmuuttajataustaiset (syntymämaa muu kuin Suomi) nousevat esiin kun tarkastellaan EU2020-tavoiteindikaattoreita. Tarkasteltaessa koko Suomen tilannetta on opintojen varhaisen vaiheen keskeyttämisprosentti lähellä EU:n 2020 tavoitetasoa 10 %. Kuitenkin maahanmuuttajaopiskelijoiden kohdalla tilanne on huomattavasti huonompi, varhaisen opintojen keskeytysprosentin ollessa 21.

Maahanmuuttajat ja maahanmuuttajataustaiset ovat aliedustettuina myös toisessa EU2020-tavoitteessa eli 30–34-vuotiaiden korkea-asteen koulutuksen suorittaneiden osuudessa. Suomi kokonaisuutena sijoittuu indikaattorissa EU:n keskiarvon yläpuolelle. Kuitenkin Suomen 30–34-vuotiailla maahanmuuttajilla on lähes 10 prosenttiyksikköä heikompi korkea-asteen koulutuksen suoritusprosentti kuin EU:n keskiarvolla (Suomi 24 %, EU-keskiarvo 34 %). Maahanmuuttajien ja maahanmuuttajataustaisten tilanne on heikentynyt; aiempi seurantakerros oli vuonna 2007, jolloin korkea-asteen tutkinnon suorittaneiden osuus oli 32 %.

Katsaus tutkimustietoon

Suomessa koulutuksen on pitkään katsottu kuuluvan kaikkien perusoikeudeksi ja jokaiselle on turvattu mahdollisuudet edetä opinnoissa oman motivaation ja lahjakkuuden mukaisesti. Kaikille mahdollisuuksia luovan koulutusjärjestelmän peruselementtejä ovat olleet yhtenäinen perusopetus, opiskelijalle maksuton tutkintotavoitteinen koulutus ja koko maan kattava oppilaitos- ja korkeakouluverkko. Kaikille avoinna olevalla koulutusjärjestelmällä on ollut vaikutuksia koko yhteiskuntaan. Jokaisella on taustastaan riippumatta ollut mahdollisuus edetä yhteiskunnassa.

Viimeaikainen kehitys näyttää kuitenkin osin murtaneen perinteistä käsitystä yhteiskunnallista tasa-arvoa tuottavasta koulutusjärjestelmästä. Koulutus ei enää tasaa eri väestöryhmien eroja, vaan on jopa lisäämässä niitä. Edelleen sukupuoli, vanhempien koulutustausta ja sosioekonominen tausta sekä vanhempien tulot näyttävät määrittävän nuoren koulutuspolkua.

Opetus- ja kulttuuriministeriö pyysi joukolta tutkijoita näkemyksiä koulutusjärjestelmän tasa-arvon nykytilasta, joihin alla esitetyt arviot pääosin perustuvat.

Perusopetus

Tasa-arvon näkökulmasta suomalainen perusopetus on kansainvälisesti ottaen korkeatasoista. PISA-tutkimuksien mukaan suomalaisoppilaiden väliset osaamiserot ovat olleet selvästi pienempiä kuin OECD:n keskiarvo ja koulujen väliset erot OECD-maiden pie-

nimmät. Se ei kuitenkaan tarkoita sitä, että oppilaat perusasteen päättäessään olisivat osaamiseltaan edes lähellä toisiaan. Esimerkiksi kaikkein heikoiten menestyneiden ja parhaiten menestyneiden välinen laskennallinen pistemääräero lukutaidossa perusasteen päättävien osalta merkitsee noin 5–7 kouluvuoden eroa. Tässä mielessä lähtökohdat jatko-opintoihin ovat nuorilla hyvin erilaiset. Huolestuttavaa suomalaisten lasten ja nuorten osaamisessa on sen kehitys 2000-luvulla. Tutkimustulokset osoittavat, että viime vuosikymmenen lopussa on tapahtunut muutos huonompaan. Erityisen huolestuttavaa on se, että kokonaistason heikentyminen näyttää johtuvan kaikkein huonoimpien tason laskusta. Heikoimpien etumatka muihin PISA-tutkimukseen osallistuneiden maiden heikompiin nähden on nopeasti kaventumassa ja on kaventunut sitä enemmän, mitä heikommista yksilöistä on kyse. Kun tarkastellaan kaikkein parasta viidennestä, on ero muihin maihin säilynyt muuttumattomana. Alustavan PISA:n trendianalyysin (lukutaito 2000–2009) valossa myös koulujen välinen vaihtelu lukutaidossa on vuonna 2009 suurempaa kuin vuonna 2000. Tämä kertoisi siitä, että koulujen valmius päästä hyviin tuloksiin on erilaistunut kymmenessä vuodessa jonkin verran, samalla koulujen erilaisuus niiden kyvyssä huolehtia oppilaidensa tasa-arvoisista oppimistuloksista on hieman kasvanut.³ Tässä mielessä suomalainen perusopetus on eriytyneessä.

Samansuuntainen huomio on tehtävissä kouluvalintaa koskevissa tutkimuksissa. Kouluvalinnat ovat ainakin osassa suurista kaupungeista eriyttämässä lasten koulutuspolkuja. Osa kouluista kykenee tarjoamaan laajaa oppiainevalikoimaa ja niihin hakeudutaan oman oppilaaksiottoalueen ulkopuolelta. Osa kouluista taas ei kykene erikoistumaan, eikä houkuttele oppilaita kunnan muilta alueilta tai muista kunnista. Kouluvalinta on ilmiönä sidoksissa perheiden sosiaaliseen taustaan ja oman alueensa ulkopuolelle liikkuvat lapset ovat keskimäärin hyvästä sosioekonomisesta taustasta. Esimerkiksi Turun yläkouluun siirtynyttä 12-vuotiaiden ikäluokkaa koskenut tutkimus osoittaa, että muuhun kuin oppilasalueen yläkouluun hakeutuvat selvästi muita useammin korkeakoulutettujen ja ylempien toimihenkilöaitien ja hyvä- ja suurituloisten vanhempien lapset. Vielä selvemmin vanhempien sosioekonomisen taustan yhteys kouluvalintaan näkyy hakeutumisessa painotetun opetuksen luokille.⁴

Peruskoulun oppimistulosten selvin selittävä tekijä on oppilaan perhetausta. Esimerkiksi matematiikassa vanhempien koulutustausta on hyvin selvästi yhteydessä sekä oppilaiden saamiin arvosanoihin että mitattuihin oppimistuloksiin.⁵ Kun tiedetään, että kaupunkirakenne eriytyy asukkaiden sosioekonomisen- ja koulutustaustan mukaan, on koulun sijainnilla olennainen vaikutus sen oppilaiden saavuttamiin oppimistuloksiin. Kyse ei ole opetuksen tasosta, vaan oppilaiden valikoitumisesta eri kouluihin. Valikoitumiseen puolestaan vaikuttaa kunnissa laaditut rakentamispäätökset sekä kaavoituspolitiikka. Pelkästään koulutuspolitiikan keinoin ei siis ole mahdollista tasata koulujen ja oppilaiden välisiä eroja.

Tulosten eroihin voidaan kuitenkin koulutuspolitiikalla vaikuttaa. Uusimmat PISA-tulokset antavat viitteitä kaikkein heikoimpien oppilaiden tason heikkenemisestä. Suomessa on tuloksellisesti kyetty tukemaan heikoimpien oppilaiden osaamisen kehittymistä, mutta viime aikoina tässä näyttää tapahtuneen käänne. Positiivista on, että panostukset kaikkein heikoimpiin näyttävät tuottavan tulosta. Kohdentamalla resursseja tarkoituksenmukaisesti voidaan edistää oppilaiden välistä tasa-arvoa.

Opetus- ja kulttuuriministeriö tilasi Timo Kauppiselta ja Venla Berneliukselta⁶ selvityksen Helsingin, Espoon, Vantaan ja Turun rahoituksen kohdentumisesta eri peruskouluihin

3 Välijärvi 2012

4 Seppänen, Rinne, Riipinen 2012

5 Jakku-Sihvonen & Kuusela 2012

6 Kauppinen & Bernelius 2012

ja rahoituksen yhteydestä oppilaaksiottoalueen sosioekonomiseen rakenteeseen. Alustavien tulosten valossa näyttää siltä, että kuntien käytäntö peruskoulujen oppilaskohtaisesta rahoituksen kohdentumisesta kunnan sisällä vaihtelee selvästi. Osassa kunnista rahoituksella on selvä yhteys koulun lähialueen sosioekonomiseen rakenteeseen siten, että resursseiltaan heikommilla alueilla sijaitsevia kouluja tuetaan taloudellisesti. Toisissa kunnissa tällaista yhteyttä ei havaita tai yhteys on heikko.

Oma lukunsa ovat sukupuolten väliset erot oppimistuloksissa. PISA-tutkimukset osoittavat, että tytöt menestyvät lukutaidossa poikia paremmin kaikissa tutkimuksen osallistuneissa maissa. Suomessa tyttöjen ja poikien välinen ero oli kuitenkin eräs suurimmista. Suomessa pojat eivät myöskään pysty kompensoimaan heikompaa menestystään lukutaidossa matematiikan tai luonnontieteiden taidossa.⁷ Sukupuolten välinen osaamisen eriytyminen jo näin varhain koulutusjärjestelmässä on omiaan siirtämään sukupuolittuneisuutta koulutuspolkujen myöhempisiin vaiheisiin. Erot näkyvät siinä, miten tytöt ja pojat valitsevat lukion ja ammatillisen koulutuksen välillä ja siinä, kuinka suuri osa miehistä ja naisista suorittaa korkeakoulututkinnon.

Perusopetuksesta toiselle asteelle

Kaikista perusasteen päättäneistä noin yhdeksän prosenttia ei edennyt tutkintoon johtaviin jatko-opintoihin vuonna 2010. Tilanne on ollut hyvin samankaltainen koko 2000-luvun, joskin vuosittaista vaihtelua on ollut jonkin verran. Osa perusasteen päättävistä siirtyy tutkintoon johtamattomaan jatkokoulutukseen esimerkiksi kansanopistoihin tai ammatillisen koulutuksen valmistaviin ja valmentaviin koulutuksiin (ml. ammattistartti). Ammattistartin käynnistäminen ja toiminnan laajentuminen viime vuosina on lisännyt niiden nuorten opintoihin hakeutumista, jotka muuten olisivat jääneet vaille koulutuspaikkaa. Valmistavaan koulutukseen siirtyy arvion mukaan noin kolme prosenttia ikäluokasta. Sen lisäksi, että kaikki eivät siirry toiselle asteelle, vaikuttaa koulutuksen keskeyttäminen siten, että jokaisesta ikäluokasta jää lopulta vajaat 15 prosenttia ilman toisen asteen tutkintoa. Myös tämä osuus on pitkään säilynyt samana.

Koulutusjärjestelmän ensimmäinen tosiasiallisesti erotteleva mekanismi tapahtuu siis perusasteelta toiselle asteelle siirryttäessä. Osa ikäluokasta syrjäytyy tässä vaiheessa koulutuksesta. Toista astetta koskevia valintoja on ovat kuitenkin edeltäneet perusasteella saavutetut oppimistulokset, jotka ovat yhteydessä vanhempien taustaan. Nuoret eivät etene toiselle asteelle yhtenäisenä ryhmänä, vaan hakeutuvat sinne perusasteen tulosten ja oman taustansa lähtökohdista.

Perusasteen oppilaiden tausta vaikuttaa myös asenteisiin opiskelua kohtaan. Niistä oppilaista joiden vanhemmista molemmat ovat ylioppilaita, vajaa 30 prosenttia suhtautuu matematiikkaan myönteisesti. Niistä oppilaista, joiden vanhemmista kumpikaan ei ole ylioppilaita myönteisesti suhtautuu vain alle 15 prosenttia. Opiskelumotiivit ja asenteet myös konkretisoituvat toisen asteen valinnoissa. 60 prosentilla niistä nuorista, joiden vanhemmista kumpikaan ei ole ylioppilaita, ensisijainen hakutoive on ammatillisessa koulutuksessa. Vastaavasti yli 80 prosentilla niistä nuorista, joiden vanhemmista molemmat ovat ylioppilaita, ensisijainen hakutoive on lukiossa.⁸ Nuoren tausta eriyttää siirtymistä ammatilliselle tai yleissivistävälle toiselle asteelle. Näyttää myös siltä, että opiskelijan tausta ja vaikeudet aikaisemmin koulutuksessa lisäävät hankaluuksia myös esimerkiksi ammatil-

⁷ Välijärvi 2012

⁸ Jakku-Sihvonen & Kuusela 2012

lisessä koulutuksessa. Pirkko Nurmi selvitti väitöskirjassaan, mitkä tekijät ammatillisessa koulutuksessa hidastavat valmistumista ja aiheuttavat koulutuksen keskeyttämistä. Tärkeimmät syyt olivat sosioekonomiset syyt, tukijoiden puute, luku- ja kirjoitusvaikeudet, aikaisempi huono koulumenestys, heikko itsetunto ja huonot koulukokemukset. Nurmen mukaan kouluhyvinvoinnin edistäminen ja nuoren syrjäytymisen ehkäisy alkaa jo perusopetuksessa.⁹

Toiselta asteelta korkea-asteelle

Turun yliopiston koulutussosiologian tutkimuskeskuksen¹⁰ tutkimuksessa tarkastellaan yliopisto-opiskelijoiden kotitaustoja, sukupuolijakaumaa ja valmistuneiden ansiotasoa työmarkkinoilla. Tutkimuksen mukaan yliopistokoulutukseen osallistuneiden ikäluokkaosuus on kaksinkertaistunut yli 17 prosenttiin 40 vuodessa. Ero akateemisista ja ei-akateemisista taustoista tulleiden välillä on kaventunut vuodesta 1970 vuoteen 2010 merkittävästi. Kuitenkin akateemisesta kodista hakevat ovat yliopistoissa 6,8-kertaisesti yliedustettuina suhteessa ei-akateemisesta kodista tuleviin. Koulutuksellisen tasa-arvon näkökulmasta huolestuttavaa on, että kehitys näyttää pitkän positiivisen jakson jälkeen kääntyneen. Akateemisesta taustasta tulevat vuonna 1981 syntyneet olivat 6,5-kertaisesti yliedustettuina muihin verrattuna. Viisi vuotta myöhemmin syntyneillä vastaava suhde oli jo mainittu 6,8. Ero ei ole suuri, mutta kertoo siitä, että tasa-arvo ei enää kehity toivottuun suuntaan. Tutkimuksessa todetaan myös, että ammattikorkeakouluopintoihin osallistumisessa ei havaita eroja akateemisista ja ei-akateemisista taustoista tulevien opiskelijoiden välillä. Molemmilla korkeakoulutussektoreilla akateemisella kotitaustalla on ollut suurempi merkitys miehille kuin naisille.

Hanna Norin¹¹ tutkimuksessa tarkasteltiin yliopistoihin 2000-luvun alussa hakeneiden henkilöiden taustoja. Norin väitöstutkimuksen mukaan ”koulutetuimpien ja hyvässä asemassa olevien vanhempien jälkeläiset saivat opiskelupaikan useammin kuin muut”. Samoin alle 20-vuotiaat hakijat sekä kaupunkilaiset hakijat pääsivät opiskelemaan vertailuryhmiä todennäköisemmin. Norin tutkimuksen mukaan yliopistot lohkoutuivat hakijoiden sosiaalisen taustan mukaan: pääkaupunkiseudun yliopistot voitiin hakijoiden isän aseman perusteella luokitella elitistisiksi kun taas esim. Lapin ja Vaasan yliopistoihin hakeutuneiden isän asema oli alempi.

Jos viimeaikaisessa kotimaisessa tutkimuksessa on tultu siihen tulokseen, että tasa-arvo korkeakoulujärjestelmässä ja koulutusjärjestelmässä yleisemminkin ei enää kasva, tuottaa kansainvälinen vertailu samankaltaisia tuloksia. Syksyllä 2012 ilmestyneissä OECD:n koulutustilastoissa¹² vertaillaan mm. korkeakoulutukseen osallistumista vanhemman koulustaustan mukaan ja tarkastellaan koulutuksen vaikutuksia ns. sosiaaliseen liikkuvuuteen eri maissa. Esimerkiksi vähäisen pohjakoulutuksen omaavien (pelkkä perusaste) vanhempien lasten todennäköisyys päätyä korkeakouluopiskelijaksi on Suomessa OECD:n keskiarvoa matalampi. Suomen edellä ovat mm. Norjaa lukuun ottamatta kaikki muut Pohjoismaat, Iso-Britannia, Alankomaat ja Espanja.

Toisaalta Suomessa koulutus ei enää näytä useimpien muiden OECD-maiden tavoin edistävän sosiaalista nousua. Kun asiaa tarkastellaan ylöspäin suuntautuvalla sosiaalisella liikkuvuudella¹³, jää Suomi selvästi OECD:n keskiarvosta. Suomessa liikkumista ylöspäin

9 Nurmi 2009

10 Kivinen, Osmo; Hedman, Juha; Kaipainen Päivi 2012

11 Nori, Hanna 2011

12 Education at a Glance 2012. OECD Indicators. OECD 2012.

13 Lapsi päätyy parempaan koulutustasoon kuin vanhempansa.

on tapahtunut 27 prosentilla 25–34-vuotiaista, kun OECD:n keskiarvo on 37 prosenttia, EU:n keskiarvon on 39 prosenttia. Osaltaan ilmiötä selittää Suomessa suhteellisen korkea väestön koulutustaso. Se ei kuitenkaan riitä selitykseksi, sillä Suomea edellä ovat mm. Australia, Ruotsi, Iso-Britannia ja Alankomaat, joissa väestön koulutustaso on mittaustavasta riippuen Suomen tasoa.

Osa II. Toimenpiteet koulutuksellisen tasa-arvon edistämiseksi

1 Varhaiskasvatus

Hallitus on päättänyt siirtää varhaiskasvatuksen ja päivähoitopalvelujen lainsäädännön valmistelun, hallinnon ja ohjauksen opetus- ja kulttuuriministeriöön. Siirto tapahtuu vuoden 2013 alusta. Siirron myötä päivähoidon kasvatukselliset elementit saavat aiempaa suuremman merkityksen. Tällä hetkellä suurin osa lapsista osallistuu päivähoitoon ja miltei kaikki esiopetukseen. Vuonna 2010 1–6-vuotiaista lapsista 62 prosenttia (223 000 lasta) oli julkisen tai yksityisen päivähoidon ja varhaiskasvatuksen piirissä. Päivähoitoon osallistuneiden lasten määrä on kymmenessä vuodessa noussut hieman, ollen 59 prosenttia vuonna 2000. Päivähoitopalvelu on subjektiivinen oikeus. Kunta on velvollinen huolehtimaan, että lapsen vanhemmat tai muut huoltajat voivat saada lapselle kunnan järjestämän tai valvoman päivähoitopaikan äitiys-, isyys- ja vanhempainrahakauden jälkeen. Päivähoidon tavoitteena on yhdessä vanhempien kanssa edistää lapsen persoonallisuuden tasapainoista kehitystä.

Esiopetukseen osallistuu tällä hetkellä noin 99 prosenttia ikäluokasta. Käytännössä se tarkoittaa sitä, että miltei koko ikäluokalla on oppivelvollisuuden piiriin siirtyessään esiopetuksen tuomat valmiudet peruskoulun aloittamiseen. Kokonaisuutena tilanne on hyvä; haasteen muodostavat kuitenkin ne ryhmät, jotka osallistuvat muita vähemmän. Näitä ovat esimerkiksi harvaan asuttujen seutujen lapset sekä maahanmuuttajataustaiset lapset. Näissä ryhmissä on myös lapsia, jotka erityisesti tarvitsevat tukea kouluun siirtymiselle. Vaikka kyse ei ole suuresta väestönosasta, on heidän osallistumisensa esiopetukseen tärkeää myöhemmän opiskelumenestyksen kannalta.

Eheän kasvatuksellisen jatkumon rakentaminen varhaiskasvatuksesta esi- ja perusopetukseen sekä riittävän yhdenvertaisuuden takaaminen lasten välillä on ensiarvoisen tärkeää. Eri nivelkohdat ovat edelleen liian jyrkkiä, mikä vaikeuttaa esimerkiksi lapsen mahdollisuutta saada suunnitelmallisesti ja oikea-aikaisesti varhaista ja ennaltaehkäisevää oppimisen ja kasvun tukea. Varhaiskasvatuksen keskeisenä tavoitteena on lapsen hyvinvoinnin edistäminen sekä kasvun, kehityksen ja oppimisen kokonaisvaltainen tukeminen. Tavoitteena on myös havaita lapsen tuen tarpeet mahdollisimman varhain, viimeistään esiopetuksen aikana, ja tukea jokaista lasta yksilöllisten tarpeiden mukaisesti sekä ennaltaehkäistä mahdollisesti myöhemmin ilmeneviä ongelmia.

Jokaisella lapsella tulisi olla sukupuolesta riippumatta samanlaiset oikeudet, velvollisuudet ja mahdollisuudet. Tutkimusten mukaan kasvattajat saattavat osaksi tiedostamatta kohdella tyttöjä ja poikia epätasa-arvoisesti. Varhaislapsuudessa lapselle merkittävien aikuisten ohjaus, asenteet ja käsitykset tietyille sukupuolelle sopivasta käyttäytymisestä muokkaavat lapsen tulkintaa omista kyvyistään ja identiteetistään¹⁴.

¹⁴ Esim. Ylitapio-Mäntylä 2012

Varhaiskasvatusta ja esiopetusta koskevien toimenpiteiden tavoitteena on varmistaa kaikille lapsille hyvät edellytykset siirtyä perusopetukseen ja kehittää toiminnan sisältöjä siten, että ne nykyistä paremmin, yksilöllisemmin ja suunnitelmallisemmin tukevat lapsen kasvua ja oppimista.

Toimenpide 1. Saatetaan kaikki lapset esiopetuksen piiriin

Säädetään esiopetus velvoittavaksi. Esi- ja perusopetuksen rahoitus on nykyisellään ikäluokkapohjainen, joten muutoksesta ei koituisi lisäkustannuksia. Esiopetuksen luonne perusasteelle valmistavana koulutuksena säilytetään.

Toimenpide 2. Kehitetään varhaiskasvatuksen sisältöjä

Vahvistetaan lasten mahdollisuuksia saada suunnitelmallisesti ja oikea-aikaisesti varhaista ja ennaltaehkäisevää oppimisen ja kasvun tukea. Laajennetaan kolmiportaisen tuen periaatteet (suunnitelmallisuus, varhainen tuki ja puuttuminen ja pedagogisen osaamisen korostaminen) päivähoitoon. Parannetaan tiedonvaihtoa päivähoidon, esiopetuksen ja perusopetuksen välillä lapsen kehityksen tukemisessa. Toimenpiteet edellyttävät henkilöstön jatko- ja täydennyskoulutusta.

Edistetään kiusaamisen vastaista toimintamallia päivähoitossa.

Vahvistetaan varhaiskasvatuksessa olevien lasten hyvinvoinnin, yksilöllisen kasvun ja oppimisen tukemista sekä toiset huomioon ottavien käyttäytymismuotojen ja toimintatapojen omaksumista lisäämällä varhaiskasvatussuunnitelman perusteisiin ja esiopetuksen opetussuunnitelmaan tasa-arvoon ja sukupuolitietoisuuteen liittyviä sisältöjä.

Toimet on mahdollista toteuttaa nykyisillä yleissivistävän koulutuksen kehittämiseen varatuilla resursseilla.

2 Perusaste

Koululaisten varhaiseen eriytymiseen puuttuminen

Sekä kansallisissa että kansainvälisissä oppimistulosarvioinneissa eri ryhmien väliset oppimistulokset ovat eriytyneet. Eriytyminen koskee sekä sukupuolten välisiä että erilaisesta sosioekonomisesta taustasta tulevien lasten oppimistuloksia. Vaikka suomalaiset lapset edelleen kansainvälisessä katsannossa ovat oppimisen tuloksissa tasa-arvoisia, on sekä PISA-tuloksissa että kansallisissa arvioinneissa viitteitä siitä, että kehitys on kääntynyt ei-toivottavaan suuntaan. Kansallisessa tutkimuksessa selvin koulujen välisiä oppimistuloksia selvittävä tekijä on alueen aikuisväestön koulutustaso¹⁵.

Tutkimustulosten valossa näyttää siltä, että käytännössä osaamisen eriytyminen uhkaa yhtenäisen peruskoulun tavoitteita, ainakin mikäli sitä mitataan tosiasiallisina osaamisen eroina lasten välillä. Yhtenäisen peruskoulun malli on Suomessa laajalti hyväksytty, mutta käytännössä tietojen, taitojen ja oppimisvalmiuksien eriytyminen on havaittavissa jo hyvin varhaisessa vaiheessa, eräiltä osin jo varhaiskasvatuksessa. Rohkaisevaa on, että kun ongelmia yksilöillä havaitaan, niihin voidaan puuttua ja tukea oppimisen kehitystä. Tukeminen edellyttää usein yksilöllisiä menetelmiä ja innovatiivisia pedagogisia ratkaisuja. Opettajalla tulee myös olla riittävästi aikaa jokaiselle lapselle tukemaan tämän yksilöllistä tapaa oppia. Tällä hetkellä esimerkiksi luokkakoot vaihtelevat selvästi maan eri osissa ja kuntien sisällä. Osa luokista on niin suuria, että käytännössä niissä yksilöiden huomioon ottaminen on opettajalle mahdotonta. Vuonna 2010 noin 17 prosentissa 1–6 luokkien opetusryhmistä oli yli 25 oppilasta ja näistä noin kahdessa prosentissa oppilasmäärä oli jopa yli 30.

Tutkimuksissa on näyttöä siitä, että hyviin oppimistuloksiin voidaan päästä tukemalla heikkoja osaajia kaikin pedagogisin keinoin. Heikkojen osaajien tukemiseen ei välttämättä ole yhtä oikeaa keinoa, vaan laaja keinovalikoima yhdistettynä opettajien hyvään osaamiseen tuottaa parhaita tuloksia.¹⁶

Koulua kehittämällä voidaan oppimistuloksiin vaikuttaa vain osittain. Esimerkiksi PISA-tutkimuksessa on todettu, että kodin ilmapiiri ja etenkin lukuharrastus vaikuttavat olennaisesti oppimistuloksiin. Kodin lukuharrastus, lukemista tukeva ilmapiiri sekä varhain aloitettu lapsille lukeminen näyttävät selittävän oppimistuloksia kaikissa sosioekonomisissa ryhmissä. Toisaalta koulussa harjoitetun pedagogiikan merkitystä ei saa unohtaa. Suomalaisessa tutkimuksessa on osoitettu esimerkiksi, että verrattain yksinkertaisillakin

¹⁵ Esim. Bernelius 2012

¹⁶ Tainio & Harjunen 2012

opetusta koskevilla ratkaisuilla voidaan koulumenestystä parantaa. Yksi tällainen on teksteistä keskusteleminen¹⁷.

Varhainen puuttuminen oppilaiden osaamisen eroihin vaikuttaa koko koulutusjärjestelmään. Perusasteella oppilaiden välille muodostuu eroja, jotka vaikuttavat keskeisesti tosi-asiallisiin mahdollisuuksiin valita koulutuspolkuja myöhemmissä vaiheissa. Tämän takia toimet perusasteella erityisesti heikoimpien oppilaiden ja heikommasta sosiaalisesta taustasta tulevien oppilaiden hyväksi ovat keskeisiä, kun tavoitellaan oppilaan taustan mukaan nykyistä tasaisemmin jakautuvaa toista astetta ja korkea-astetta.

Toimenpide 3. Oppilaan kasvun, kehityksen ja oppimisen tukeminen

Valmistellaan vuoden 2013 aikana esitys tukemaan aamu- ja iltapäivätoiminnassa aliedustettujen ryhmien osallistumista. Samassa yhteydessä selvitetään, millä tavoin ja millaisin edellytyksin aamu- ja iltapäivätoiminnasta voidaan säätää kunnille tarjontavelvoite siten, että kaikilla 1–2 vuosiluokan ja erityisopetuksen oppilailla on mahdollisuus halutessaan päästä toiminnan piiriin. Laajennuksesta syntyisi lisäkustannuksia yhteensä noin 40 miljoonaa euroa, joista valtiolle 17,2 miljoonaa euroa ja kunnille 22,8 miljoonaa euroa. Syntyviä lisäkustannuksia voidaan madaltaa porrastamalla maksuja vanhempien varallisuuden mukaan.

Säädetään perusopetuksen opetusryhmien koosta. Toteutetaan siten, että voidaan toimeenpanna valtiontalouden nykyisten kehysten puitteissa.

Opetus- ja kulttuuriministeriö käynnistää yhteistyössä yliopistojen kanssa opettajankoulutuksen (ml. lastentarhanopettajat) sisällöllisen kehittämishankkeen tukemaan oppimisvaikeuksien tunnistamista ja niihin puuttumista ja koulun sukupuolittuneiden käytäntöjen tunnistamista.

Koulujen tukihenkilöstöverkostoa kehitetään mm. huolehtimalla riittävästä erityisopettaja- ja kouluavustajaresursseista ottaen erityisesti huomioon oppimistulosten ja -tapojen varhainen eriytyminen. Tavoitteet tukihenkilöstön riittävyyden osalta otetaan huomioon valtionosuusuudistuksen yhteydessä, tavoitteena turvata riittävä henkilöstön määrä nykyisten valtiontalouden kehysten puitteissa.

Koulujen välisiin eroihin puuttuminen

Tutkimuksissa on viitteitä siitä, että ns. koulupiirijaosta luopuminen viime vuosituhannen lopulla on lisännyt koulujen välisiä eroja suurten kuntien sisällä¹⁸. Osa kouluista kykenee erikoistumaan ja keräämään hyviä oppilaita laajalta alueelta, kun osassa kouluista tällaista hakeutumiseen liittyvää valikointia ei tapahdu. Koulujen väliset oppimistuloserot ovat kasvussa ja tätä kasvua vauhdittaa koulujen eriytyminen sekä opetussisällöiltään että oppilarakenteeltaan. Kyse ei ole ainoastaan kouluvalinnan vaikutuksesta oppimistulosten eriytymiseen, vaan myös kuntien asutusrakenne tuottaa oppimistulosten eroja eri koulujen välille. Eri alueiden sosioekonominen ja koulutuksellinen rakenne kunnan sisällä vaihtelee. Kun tiedetään, että lapsen perhetausta on paras selittävä tekijä oppimistuloksille, on selvää, että erilaisten väestöryhmien sijoittuminen eri alueille vaikuttaa peruskouluja

¹⁷ Tainio & Harjunen 2012

¹⁸ Esim. Seppänen&Rinne&Sairanen 2012

eriyttävästi. Ilmiöllä on yhteys lasten sosioekonomiseen taustaan. Korkeammassa asemassa olevat vanhemmat ovat aktiivisempia etsimään lapsilleen maineeltaan parempia kouluja, mikä puolestaan parantaa jo entuudestaan hyvien koulujen tuloksia. Kouluvalinta näyttää eriyttävän reittejä jo hyvin varhain alaluokilla¹⁹.

Koulujen eriytymiseen oppimistulosten mukaan voidaan kuitenkin vaikuttaa. Suomessa heikoimpien oppilaiden tukeminen on osoittautunut oppimistulosten vertailuissa onnistuneeksi. Suomen vahvuus on ollut heikoimpien oppilaiden suhteellinen paremmuus muiden OECD-maiden heikoimpiin oppilaisiin. Kehitys heikoimpien oppilaiden tasossa on kuitenkin huolestuttava. Heikoimpien oppilaiden osaamistaso on laskenut ja ero OECD:n keskiarvoon on pienentymässä.

Hallitusohjelmassa todetaan, että tasa-arvoisen ja tasalaatuisen perusopetuksen varmistamiseksi selvitetään perusopetuksen valtionosuuden perusteiden uudistamista. Keinona on rahoituksen perustuminen nykyistä enemmän perusopetuksen toimintaympäristöä kuvaaviin indikaattoreihin, kuten kunnan maahanmuuttajien väestöosuuteen, aikuisväestön koulutustasoon sekä työttömyysasteeseen. Koulutuksen ja tutkimuksen kehittämissuunnitelmassa vuosille 2011–2016 todetaan, että ”[...] osana valtionosuusjärjestelmän uudistamista selvitetään perusopetuksen valtionosuuden perusteet tavoitteena tasa-arvoisen ja tasalaatuisen perusopetuksen saatavuuden varmistaminen myös jatkossa”.

Vanhempien sosioekonominen tausta on yksi merkittävimpiä lasten oppimistulosten selittäjiä. Tämän perusteella opetus- ja kulttuuriministeriön asettamat selvityshenkilöt²⁰ ehdottivat, että koulujen erilaistumiskehitystä kuvaavaksi kuntaindikaattoriksi valitaan tutkinnon suorittaneiden osuus 30–54-vuotiaista.

Koulutustason käyttäminen valtionosuuden perusteena muuttaisi rahoitusta eri opetuksen järjestäjien välillä vanhempien taustan ennakoiman oppimiseen tarvittavan lisätuen perusteella, mutta se ei vielä vaikuta kuntien sisäiseen eriytymiskehitykseen. Selvityshenkilöiden ehdottaman rahoitusindikaattorin lisäksi tarvitaankin sellaista muuta ohjausta, joka ohjaa lisätukea kuntien sisällä niille kouluille, jotka sitä erityisesti tarvitsevat.

Nykyinen valtionosuusjärjestelmä on yleiskatteellinen ja sen sisään on vaikea luoda sellaisia ohjauksellisia elementtejä, jotka kohdentaisivat rahoitusta opetuksen järjestäjän sisällä tiettyyn toimintaan. Tämän takia on ensimmäisessä vaiheessa etsittävä sellaisia keinoja, joilla koulutuksellisen tasa-arvon edistämiseksi opetuksen järjestäjälle aiheutuviin lisäkustannuksiin voidaan muulla tavoin osoittaa resursseja.

Tavoitteena on kohdentaa lisäresursseja niille kouluille, joiden alueella

- on keskimääräistä enemmän maahanmuuttajia
- 30–54-vuotiaiden koulutustaso on keskimääräistä heikompi
- työttömyysaste on keskimääräistä korkeampi.

Tiedoista voidaan rakentaa kullekin koululle lähialuekuvaaja.

19 Seppänen & Rinne & Sairanen 2012

20 Jaku-Sihvonen & Kuusela 2012

Toimenpide 4. Perusasteen rahoitusta ja toimintalainsäädäntöä kehitetään tukemaan koulutuksellisen tasa-arvon toteutumista koulujen välillä

Heikompien koulujen tukemisesta aiheutuvien lisäkustannusten kompensointiin edetään kolmivaiheisesti:

- *Opetus- ja kulttuuriministeriö on vuonna 2012 julistanut haettavaksi yhteensä 23 miljoonaa euroa valtionavustuksena koulutuksellisen tasa-arvon edistämiseen.*
- *Laissa opetus- ja kulttuuritoiminnan rahoituksesta säädetään erityisistä valtionavustuksista, jonka perusteella voidaan myöntää valtionavustusta mm. koulutuspoliittisten tavoitteiden toteuttamiseksi. Vuonna 2013 koulutuksellisen tasa-arvon edistämiseksi kohdennettava valtionavustus vakiinnutetaan muuttamalla opetus- ja kulttuuritoimen rahoituksesta annettua lakia lisäämällä pykälä erityisistä valtionavustuksista koulutuksellisen tasa-arvon edistämiseen perusteella. Rahoitus kohdennetaan opetuksen järjestäjille niiden koulujen tukemiseen, jotka lähialuekuvaajan mukaan ovat maan keskiarvoa heikommassa tilanteessa. Valtionavustuksen perusteista säädetään tarkemmin opetus- ja kulttuuriministeriön asetuksella. Vuonna 2012 jaetun valtionavustuksen resurssit jaetaan vuonna 2013 uuden momentin perusteella. Samassa yhteydessä arvioidaan, voidaanko toimintaan kohdennettavia resursseja myöhemmin lisätä irrottamalla perusopetukseen osoitettavasta valtionosuudesta erikseen päätettävä rahasumma erityisenä valtionavustuksena jaettavaksi.*
- *Lopullisena tavoitteena on koulujen lähialuekuvaajan käyttäminen valtionosuusjärjestelmässä perusrahoituksen määräytymisperusteena. Valtionosuusjärjestelmän uudistuksen yhteydessä arvioidaan, miten tavoite toteutetaan niin, että hallitusohjelman ja koulutuksen ja tutkimuksen kehittämissuunnitelman tavoitteet täyttyvät.*

Rahoituksen kohdentaminen koulujen välistä tasa-arvoa edistäviin toimenpiteisiin perusopetuksessa tarvitsee tuekseen järjestäjäkentän vahvaa sitoutumista tavoitteeseen.

Perusopetuksen rahoituksen kehittämisen lisäksi perusopetuslakiin lisätään pykälä koulutuksellisen tasa-arvon edistämisestä seuraavasti:

Opetuksen järjestäjien on huolehdittava niiden koulujen riittävästä tukemisesta, jotka ovat lähialuekuvaajan mukaan muita heikommassa asemassa. Lähialuekuvaaja muodostuu kunkin koulun alueen maahanmuuttajien suhteellisesta määrästä, 30–54-vuotiaiden koulutustasosta ja alueen työttömyysasteesta. Opetuksen järjestäjän on seurattava ja arvioitava säännöllisin väliajoin tässä pykälässä tarkoitettujen tukitoimien riittävyttä osana tämän lain 21 §:ssä määriteltyä koulutuksen ja sen vaikuttavuuden arviointitehtävää.

Koulujen sukupuolittuneet käytännöt

Kouluissa, ml. varhaiskasvatus, on edelleen sellaisia sukupuolittuneita käytäntöjä, jotka uusintavat kulttuurisia malleja tytöistä ja pojista. Sukupuolittuneisuus näkyy mm. oppimateriaaleissa ja sillä on vaikutusta paitsi oppilaiden itseymmärryksen kehittämiseen,

myös laajemmin yhteiskuntaan ja työmarkkinoihin. Käsitteet miesten ja naisten amma- teista luodaan osin jo hyvin varhaisessa lapsuudessa.

Opetusta, koulu yhteisön ja kodin vuorovaikutusta, erityisesti tukipalveluja sekä ohjaus- käytäntöjä on kehitettävä ottamaan huomioon erilaiset sukupuolisuuden ilmenemismuodot. Tytöt ja pojat, jotka käyttäytyvät sukupuolisten stereotyyppien vastaisesti eivät saa joutua syrjityiksi eivätkä koulukiusatuiksi. Tutkimustietoa on saatava lisää siitä, minkä vuoksi tyttö- jen ja poikien välillä on eroja koulussa viihtymisessä. Kiusaamisen estämiseen ja kouluviihty- vyyden parantamiseen on kehitettävä uusia ratkaisumalleja. Lisäksi on panostettava yhden- vertaisuuskasvatukseen/moninaisuuskasvatukseen ja tuettava ei-tyypillisiä valintoja tehneitä oppilaita ja opiskelijoita. Opetuksessa on syytä käyttää entistä monipuolisemmin sukupuolet ja erilaiset oppimistyyliä huomioivia joustavia ja toiminnallisia opetusmenetelmiä.

Tasa-arvolakia ollaan muuttamassa siten, että toiminnallisen tasa-arvosuunnittelun velvoite ulotettaisiin koskemaan myös perusopetusta. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden uudistamisessa lisätään oppiaineiden välistä yhteistyötä ja otetaan huomioon oppiainekokonai- suuksissa sukupuolen mukaisen segregaaation lieventäminen. Kiinnitetään huomiota sukupuolittuneisiin valintoihin sekä huomioidaan etenkin oppiaineet, joissa sukupuolten väliset oppi- mistulokset eroavat huomattavasti toisistaan. Mahdollinen valinnaisuuden lisääntyminen ei saa johtaa sukupuolittuneisiin valintoihin ja siten segregaaation jyrkkemiseen.

Oppilaitosten johdolla on keskeinen vastuu tasa-arvotietoisuuden levittämisessä ja edis- tämisessä.

Segregaatiovaikutusten arviointi otetaan huomioon korostetusti opinto-ohjaajien koulutuksessa ja käytännön työssä. Oppilaanohjauksen, opinto-ohjauksen, ammatinva- linnanohjauksen ja TET-harjoittelun on tuettava sekä tyttöjä ja poikia valitsemaan kou- lutus- ja ammattialansa perinteisten sukupuolikäsitteiden rajoittamatta tätä valintaa. Myös aikuisiässä tehtäviä uravalintoja tuetaan tiedotuksen, neuvonnan ja ohjauksen keinoin tavoitteena segregaaation lieventäminen.

Toimenpide 5. Sukupuolittuneiden käytäntöjen purkaminen varhaiskasvatuksessa ja perusasteella

Korkeakoulut ja Opetushallitus sisällyttävät kaikkeen opettajankoulutukseen (lastentarhanopettaja, luokanopettaja, aineenopettaja, ammatillinen opettaja, opinto-ohjaaja) ja oppilaitosjohdon koulutukseen sekä täydennyskoulutukseen aiempaa enemmän sukupuolisensitiivisiä opetussisältöjä ja -menetelmiä ml. seksuaalivähemmistöjen huomioon ottaminen kasvatus- ja koulu yhteisössä.

Opetus- ja kulttuuriministeriö ja Opetushallitus käynnistävät yhdessä oppimateriaalien valmistajien kanssa hankkeen, jonka tavoitteena on purkaa materiaalien uusintamia sukupuolistereotyyppioita.

Opetus- ja kulttuuriministeriö ja Opetushallitus käynnistävät kehittämishankkeen perusasteen ja toisen asteen oppilaitosten toiminnallisen tasa-arvosuunnittelun vahvistamiseksi.

Opetushallitus kirjaa uusiin opetussuunnitelman perusteisiin tasa-arvon aktiivisen edistämistavoitteen sekä selkeästi määritellyjä keinoja segregaaation lieventämiseksi liittyen opetusmenetelmien ja oppimateriaalien kehittämiseen sekä sukupuolten tasa-arvon edistämiseen.

Varhaiskasvatussuunnitelmien perusteita uudistettaessa tasa-arvo- ja sukupuolittietoisuus sisällytetään niihin aiempaa kiinteämmin.

3 Peruskoulun päättäneiden sijoittuminen jatko-opintoihin

Nuorten oikeudet ja velvollisuudet

Peruskoulun päättäneiden sijoittuminen jatko-opintoihin on Suomessa kansainvälisesti vertailtuna hyvällä tasolla. Niiden osuus, jotka eivät välittömästi siirry jatko-opintoihin on laskentatavasta riippuen 3–7 prosenttia. Tutkintoon johtavaan koulutukseen siirtyy perusasteen jälkeen noin 91–94 prosenttia ikäluokasta, minkä lisäksi osa nuorista siirtyy muuhun kuin tutkintotavoitteiseen koulutukseen, esimerkiksi ammatillisen koulutuksen valmistaviin ja valmentaviin koulutuksiin, perusopetuksen lisäopetukseen ja työpajoille. Ongelmana perusopetuksen ja toisen asteen nivelvaiheessa on se, että erilaisista toimenpiteistä huolimatta siirtymättömien osuus ikäluokasta säilyy vuodesta toiseen suurin piirtein vakiona.

Näyttää siltä, että ohjauksellisin tai koulutukseen pääsyn mahdollisuuksiin kohdentuvien keinoin ei perusasteen jälkeisissä siirtymissä päästä pidemmälle. Toiselle asteelle siirtymättömyydestä on kehittymässä huomattavasti suurempi yhteiskunnallisen tasa-arvon haaste kuin mitä se aiempina vuosikymmeninä on ollut.

Koulutusjärjestelmän perusrakenteet on luotu ajankohtana, jolloin talouden ja toimialojen rakenteet olivat erilaiset kuin nykyään. Toimiala- ja ammattirakenne mahdollisti menestyksen työmarkkinoilla myös ilman perusastetta pidempää koulutusta. Koska osaamisvaatimukset ovat työelämässä kasvaneet, toisen asteen koulutuksesta on nykyisin suomalaisessa yhteiskunnassa tullut perusedellytys selviytymiselle yhteiskunnassa ja työmarkkinoilla, koska osaamisvaatimukset ovat työelämässä kasvaneet.

Työelämän osaamisvaatimusten kasvaessa ikäluokan työelämän aloittamisikä²¹ on noussut. Vuonna 1970 miehistä yli puolet oli työssä 18-vuotiaana ja naisista 19-vuotiaana. Vuonna 2007 yli puolet ikäluokasta sekä miehistä että naisista oli työssä 21-vuotiaana. Hieman toisella tavalla ilmiö näkyy perusasteen varassa olevien, alle 30-vuotiaiden, työllisyydessä. Vielä ennen 1990-luvun alun taloudellista lamaa vailla toisen asteen koulutusta olevista miehistä miltei 60 prosenttia ja naisista yli 50 prosenttia oli töissä. Laman aikana perusasteen varassa olevien nuorten työllisyys romahti, eikä ole sen jälkeen saavuttanut 1980-luvun tasoa. Nyky-Suomessa olennaista näyttää olevan nimenomaan nopea siirtyminen toisen asteen koulutukseen perusopetuksen jälkeen. Syrjäytymiskehitys nousee vailla perusasteen jälkeistä tutkintoa olevilla, alle 20-vuotiailla, nopeasti moninkertaiseksi suhteessa toisen asteen tutkinnon suorittaneisiin, eikä juurikaan tasaannu iän noustessa.²²

²¹ Ikä, jossa ikäluokan työllisyysaste ylittää 50 prosenttia. Myrskylä (2009)

²² Myrskylä (2011)

Korkeammat osaamisvaatimukset yhteiskunnassa toimimiseen ovat heijastuneet myös useiden eurooppalaisten maiden koulutuspolitiikkaan. Pääosa maista on 1980-luvun jälkeen pidentänyt oppivelvollisuutta. Oppivelvollisuutta pidentäneissä maissa on erotettavissa kaksi ryhmää, joista toisessa lähtökohtana on ollut opetuksen aloittamisen aikaistaminen ja toisessa oppivelvollisuuden pidentäminen loppupäästä ensimmäisen nivelvaiheen helpottamiseksi. Osa maista, kuten Alankomaat ja Unkari, on toteuttanut molemmat. Suomi kuuluu siihen selvään vähemmistöön, joka ei 1980-luvun alun jälkeen ole pidentänyt oppivelvollisuusaikaa; lisäksi oppivelvollisuus Suomessa on Euroopan lyhimpiä. Eurooppalaisista maista ainoastaan Turkissa oppivelvollisuusaika on Suomea lyhyempi (kahdeksan vuotta). Pisimmät oppivelvollisuusajat ovat Unkarissa, Alankomaissa ja Saksassa, 13 vuotta, tosin Saksassa kaksi viimeistä vuotta osa-aikaisena.

Eurooppalaisessa kehityksessä yhtenä vastauksena yhteiskunnan monimutkaistumiseen on ollut puuttuminen kansalaisten velvollisuuksiin. Suomessa lähtökohtana on ollut koulutuspolitiikan kehittäminen siten, että nuorilla on tosiasialliset mahdollisuudet suorittaa perusaste loppuun ja siirtyä toisen asteen koulutukseen. Tätä tavoitetta on viimeksi tuettu hallituksen käynnistämällä nuorisotakuu-ohjelmalla, jossa mm. lisätään nuorille suunnatun ammatillisen koulutuksen tarjontaa alueille, joilla sitä on suhteessa nuorisoiäluokkaan muita vähemmän ja uusimalla opiskelijavalintoja. Kyse on ollut nuorten mahdollisuuksien parantamisesta. Sen sijaan perusasteen päättävien subjektiivisiin oikeuksiin tai velvollisuuksiin ei ole puututtu.

Toimenpide 6. Perusasteen päättävien toiselle asteelle siirtymisen tukeminen

Osana nuorisotakuun toteuttamista ammatillisen peruskoulutuksen paikkoja on lisätty alueille, joilla niitä on nuorisoiäluokkaan nähden muita alueita vähemmän. Samalla nuorisotakuun tavoitteiden mukaisesti oppilaaksi ottamisen perusteita muutetaan siten, että kaikilla perusasteen päättävillä on nykyistä paremmat edellytykset päästä toisen asteen koulutukseen. Nuorisotakuun toimien vaikuttavuutta voidaan seurata vuonna 2014, jolloin uusi opiskelijavalintajärjestelmä on täydessä mitassaan olemassa. Samassa yhteydessä arvioidaan, onko syytä ryhtyä lisätoimenpiteisiin kaikkien nuorten koulutukseen pääsyn varmistamiseksi.

Tässä vaiheessa mahdollisia, arvioinnin jälkeen toteutettavia toimenpiteitä ovat

- subjektiivisen oikeuden luominen perusasteen päättävälle nuorille toisen asteen koulutukseen tai*
- oppivelvollisuuden pidentäminen loppupäästä yhdellä vuodella.*

Subjektiivinen oikeus parantaisi nuorten mahdollisuuksia hakeutua koulutukseen tai muuhun hänen sen hetkisen elämäntilanteensa kannalta sopivaan toimintaan.

Oppivelvollisuuden pidentäminen ei tarkoittaisi perusopetuksen pidentämistä, vaan toisen asteen koulutukseen valmistavien ja valmentavien koulutusten tekemistä velvoittaviksi. Vuoden kestävä ohjauksellinen jakso tarjottaisiin niille, jotka muutoin eivät toiselle asteelle ole hakeutuneet.

Vaihtoehto 1. Subjekttiivinen oikeus toiselle asteelle

Kaikki perusasteen päättävät otettaisiin toisen asteen koulutukseen heidän sitä halutessaan. Kunnat vastaisivat, kuten nuorten yhteiskuntatakuuryhmän väliraportissa esitetään, koulutukseen ohjauksesta niiden osalta, jotka eivät ole saaneet opiskelupaikkaa kevään yhteishaussa.

Pääsääntönä olisi, että koulutuspaikkaa väille jäävät nuoret ohjattaisiin nuorille suunnattuun ammatilliseen peruskoulutukseen tai toisen asteen koulutukseen valmistavaan ja valmentavaan koulutukseen. Ammatillisen koulutuksen järjestäjät saisivat valtionosuutta automaattisesti niistä perusasteen päättävistä nuorista, jotka hakeutuvat ammatilliseen peruskoulutukseen, ml. valmistavat ja valmentavat koulutukset. Käytännössä se tarkoittaisi sitä, että ammatillisen peruskoulutuksen opiskelijamääräsääntelystä nyky muodossa luovuttaisiin perusasteen päättäneiden osalta ja valtionosuus kohdennettaisiin järjestäjälle automaattisesti opiskelijamäärän ja opintoalan mukaan. Järjestämislupasääntelyä kehitettäisiin niin, että perusasteen päättäneiden osalta säädeltäisiin vain aloja ja muiden osalta sekä aloja että määriä. Malli kannustaisi koulutuksen järjestäjiä etsimään koulutukseen perusasteen päättäviä, koska se vaikuttaisi myös järjestäjän saamaan rahoitukseen.

Oikeus ei tuottaisi vapaata pääsyä mille tahansa opintoalalle.

Toimenpide voidaan toteuttaa nykyisen koulutustarjonnan puitteissa.

Vaihtoehto 2. Oppivelvollisuuden pidentäminen

Oppivelvollisuutta pidennettäisiin loppupäästä yhdellä vuodella. Oppivelvollisuuden pidentäminen ei tarkoittaisi perusopetuksen pidentämistä, vaan toisen asteen koulutukseen valmistavien ja valmentavien koulutusten, tekemistä velvoittaviksi niille, jotka muutoin eivät ole koulutukseen hakeutuneet. Oppivelvollisuuden pidentäminen koskisi koko ikäluokkaa, myös niitä, jotka omaehtoisesti hakeutuvat perusasteen jälkeen jatkokoulutukseen. Tällä on seurauksia mm. oppimateriaalien kustantamiseen koko ikäluokalle vuosi perusasteen päättymisen jälkeen sekä matkustus- ja asumiskustannusten korvaamiseen ja oppivelvollisuuden täyttämättä jättämisestä aiheutuviin seurauksiin.

Käytännössä oppivelvollisuuden pidentäminen vuodella edellyttää myös subjekttiivisen oikeuden luomista toisen asteen koulutukseen eli niitä toimia, jotka on esitelty vaihtoehdossa 1. Yhden vuoden oppimateriaalikustannukset, opintotarjonnan lisääminen ja kuljetusvelvoitteiden kasvaminen tuottaisivat vuodessa arviolta noin 100 miljoonan euron lisämääräraharatarpeen, joista valtiolle 50 miljoonaa ja kunnille 50 miljoonaa euroa; oletuksella, että kustannukset jaetaan uutena toimintona tasan valtion ja kuntien välillä.

Jatko-opintoihin valmistavan opetuksen ja muun toiminnan kehittäminen

Ammatilliseen koulutukseen valmistavia ja valmentavia koulutuksia ovat ammatilliseen peruskoulutukseen ohjaavaa ja valmistavaa koulutus, ammattistartti, vammaisille opiskelijoille tarkoitettu valmentava ja kuntouttava opetus ja ohjaus sekä maahanmuuttajille suunnattu ammatilliseen peruskoulutukseen valmistava koulutus. Lisäksi nuoret voivat hakeutua kotitalousopetukseen. Noin 5 kuukautta kestävä kotitalousopetus antaa käytännön tietoja

ja taitoja kotitalouden hoitamiseen sekä terveyden ylläpitämistä edistäviin elämäntapoihin. Perusopetuksen oppimäärän suorittaneille nuorille osa kunnista järjestää perusopetuslain mukaista, yhden lukuvuoden kestävästä lisäopetusta. Lisäopetukseen voidaan ottaa nuori, joka on saanut perusopetuksen päättötodistuksen samana tai edellisenä vuonna.

Koulutuksen ja tutkimuksen kehittämissuunnitelman mukaan maahanmuuttajien edellytyksiä hakeutua lukio-opintoihin parannetaan maahanmuuttajien lukio-opintoihin valmistavalla koulutuksella. Opintoihin ja työelämään valmistavaa toimintaa kehitetään lisäämällä yhteistyötä perusopetuksen lisäopetuksen, ammatillisen koulutuksen valmistavien ja valmentavien koulutusten sekä työpajatoiminnan ja etsivän nuorisotyön yhteistyötä vahvistamalla ja selkeyttämällä.

Nuoren näkökulmasta valmistavien koulutusten ja muun valmistavan toiminnan hajanaisuus on ongelma. Erilaisista toimintamuodoista ei synny sellaista kokonaisuutta, joka tarjoaisi erilaisista opinnollisista ja muista lähtökohdista tuleville nuorille joustavan polun perusasteelta jatko-opintoihin. Perusasteen lisäopetus ja valmistavat opinnot ovat nuoren näkökulmasta edelleen liiaksi sektoroituneita ja valmistavat tietynlaiseen jatko-opintopolkuun.

Eri toimijoiden yhteistyöllä halutaan vahvistaa nuorten saamaa tukea ja ohjausta niin, että nuoret nykyistä nopeammin ja varmemmin sijoittuvat jatko-opintoihin ja työllistyvät.

Toimenpide 7. Valmistavien ja valmentavien koulutusten yhtenäistäminen

Luodaan perusopetuksen ja toisen asteen nivelvaiheeseen yksi, selkeä valmistavan ja valmentavan koulutuksen kokonaisuus, jonka sisällä nuori voi tehdä ohjatusti yksilöllisiä valintoja kykyjensä ja tavoitteidensa suhteen. Vaikeimmin vammaisten valmistava ja valmentava koulutus on todennäköisesti tarkoituksenmukaista säilyttää omana kokonaisuutenaan.

Valmistavan ja valmentavan koulutuksen sekä työpajatoiminnan ja etsivän nuorisotyön yhteistyötä vahvistetaan ja työnjakoa selkiytetään siten, että ne tukevat tehokkaasti jatko-opintoihin siirtymistä.

Koulutuksen järjestäjien ja työpajojen yhteistyötä kehitetään nykyistä enemmän opetuksellisista lähtökohdista ja vahvistetaan työpajatoimintaa jatko-opintoihin ohjaavana polkuna.

4 Toisen asteen yhteistyö

Toisen asteen koulutuksen saatavuus tulee etenkin vähäisemmän väestöpohjan alueilla olemaan haastavaa. Jo tällä hetkellä kunnat ja koulutuksen järjestäjät joutuvat pohtimaan, millä edellytyksillä toisen asteen oppilaitosten ylläpitäminen on haja-asutusalueilla mahdollista. Koulutuksen saatavuuden näkökulmasta yleissivistävän ja ammatillisen koulutuksen nykyistä syvempi ja järjestelmällisempi yhteistyö avaisi uusia mahdollisuuksia koko maan kattavan oppilaitosverkoston ylläpitämiselle. Valtiontalouden tarkastusviraston tuoreessa raportissa²³ pidetään valtion voimakkaasti ammatilliseen koulutukseen ja lukioon sektoroitunutta ohjausta osin ongelmallisena. Sen mukaan tulisi selvittää, voidaanko toisen asteen eri sektoreiden hallinnollisella yhdistämisellä saavuttaa synergiaetuja. Hallinnollinen yhdistäminen edesauttaisi myös hallitusohjelman tavoitetta lisätä joustavia mahdollisuuksia suorittaa osia tutkinnoista yli tutkintorajojen. Toisen asteen tarkasteleminen kokonaisuutena olisi tarkastusviraston mukaan perusteltua myös syrjäytymisen ehkäisyn näkökulmasta.

Yleissivistävän ja ammatillisen koulutuksen nykyistä syvempi yhteistyö helpottaisi myös niiden nuorten koulutuspolkujen etenemistä, jotka perusasteen päättäessään ovat epävarmoja omasta suuntautumisestaan yleissivistävään tai ammatilliseen koulutukseen. Valinta ammatillisen tai yleissivistävän toisen asteen välillä on selvästi määrittynyttä nuoren taustan mukaan. Nuoren kokemukset hänen siirryttyä koulutukseen eivät kuitenkaan välttämättä vastaa kodissa ja lähiympäristössä omaksuttuja mielikuvia. Joissain tapauksissa saattaa olla tarkoituksenmukaisinta vaihtaa lukion ja ammatillisen koulutuksen välillä, jotta opiskelumotivaatio säilyisi. Tästä näkökulmasta opiskeltavien kokonaisuuksien suorittaminen nykyistä laajemmin ammatillisen koulutuksen ja lukion välillä on tarkoituksenmukaista, jotta nuori saa realistisen kuvan opinnoista. Samalla opintopolun vaihtaminen ammatillisesta koulutuksesta lukioon ja päinvastoin tulisi tehdä nykyistä joustavammaksi.

Toimenpide 8. Vahvistetaan toisen asteen palvelukykyä ja syvennetään yhteistyötä ammatillisen koulutuksen ja lukion välillä niiden erityispiirteet ja luonne säilyttäen

Opetus- ja kulttuuriministeriö selvittää, millä edellytyksillä yleissivistävä ja ammatillinen koulutus voivat tehdä nykyistä enemmän yhteistyötä myös eri ylläpitäjätahojen kesken. Selvityksessä tarkastellaan erityisesti opettajaresurssien ja tilojen yhteistä hyödyntämistä.

²³ Tuloksellisuustarkastuskertomus: Toisen asteen koulutuksen rakennejärjestelyt. Valtiontalouden tarkastusviraston tarkastuskertomukset 11/2012.

Toimenpide 9. Helpotetaan koulutuspolun vaihtamista lukion ja ammatillisen koulutuksen välillä.

Perusasteen päättävä nuori joutuu tekemään koko elämänkaareen vaikuttavia päätöksiä varhaisessa vaiheessa valitessaan ammatillisen tai yleissivistävän koulutuksen välillä. Toisinaan nämä valinnat osoittautuvat vääriksi ja pahimmassa tapauksessa nuori keskeyttää ja jää pitkäksi aikaa kokonaan ilman koulutuspaikkaa.

Luodaan rahoitusjärjestelmässä nykyistä paremmat edellytykset ammatillisen koulutuksen ja lukion samanaikaiselle suorittamiselle ja koulutuksen vaihtamiselle toisen asteen eri koulutusten välillä. Arvioidaan muun toimintalainsäädännön muutostarve.

5 Lukio

Lukion osalta yksi keskeisimmistä koulutuksellista epätasa-arvoa tuottavista mekanismeista perustuu sen korkeakouluihin valmistavien opintojen luonteeseen. Yhtäältä lukioon valikoituu keskimäärin paremmassa sosioekonomisessa asemassa olevien lapsia ja toisaalta lukio ohjaa nuoria valitsemaan jatko-opintoja ainakin osittain myös sukupuolen mukaan. Jatkossa on tärkeää kiinnittää huomiota sukupuolittuneisiin valintoihin sekä huomioida etenkin oppiaineet, joissa sukupuolten väliset oppimistulokset eroavat huomattavasti toisistaan.

Lukioon valikoituminen määrittyy paljolti siitä, mitä tapahtuu perusasteella. Lukioon valikointi tapahtuu pääsääntöisesti perusasteen päättötodistuksen arvosanojen perusteella. Alin lukioon pääsemiseksi tarvittava arvosana puolestaan muotoutuu kunnan tarjoaman lukiokoulutuksen määrän perusteella: mitä vähemmän lukiokoulutusta on tarjolla suhteessa kunnassa asuvaan nuorisoikäluokkaan, sitä vaikeampi lukioon on päästä²⁴. Osa kunnista asettaa kuitenkin etukäteen sellaisia oppilaitoskohtaisia keskiarvorajoja, jotka eivät perustu hakijamäärään tai hakijoiden tasoon.

Lukion vaikutus jatko-opintoihin siirtymiseen perustuu mm. opiskelijoiden ainevalintoihin. Ainevalinnat ovat edelleen vahvasti sukupuolittuneita. Kielivalinnat lukuun ottamatta englantia ja ruotsia ovat selvästi suosituimpia tyttöjen keskuudessa ja ohjaavat tyttöjä ja poikia valitsemaan eri aloja. Keskeisellä sijalla nuorten valinnoissa ovat perheiden ja ystäväpiirin ohella opinto-ohjaajat.

Lukio-pilotti -toiminnassa jokaiselle lukio-opiskelijalle laaditaan jatko-opintoihin orientoiva henkilökohtainen jatko-opintosuunnitelma. Hankkeen muita painopisteitä ovat olleet koko koulun osallisuus opinto-ohjaukseen, lukiokoulutuksen järjestäjien ja lukioiden yhteistyön kehittäminen yliopistojen ja korkea-koulujen kanssa sekä yhteistyön kehittäminen työviranomaisten ja alueen elinkeinoelämän kanssa. Hankkeiden toiminta alkoi vuonna 2011 ja osa pilottihankkeista jatkaa vielä toimintaansa syksyllä 2012 ja keväällä 2013.

Lukiokoulutuksen rahoitusta uudistetaan siten, että se turvaa ikäluokkien pienentyessä lukiokoulutuksen laadun ja alueellisen saavutettavuuden. Rahoitusta uudistettaessa turvataan maahanmuuttajien mahdollisuus lukiokoulutukseen.

²⁴ Kunnassa asuvien nuorten lukion saavutettavuuteen vaikuttaa myös muista kunnista hakevien määrä, joka vaihtelee merkittävästi kunnan mukaan.

Toimenpide 10. Opintojen ohjauksen kehittäminen lukioissa

Lukiokoulutuksen ohjausta kehitetään laajentamalla lukio-pilotti -toiminta valtakunnalliseksi, toimenpide ei edellytä lisärahoitusta. Vuoden 2013 aikana arvioidaan, voidaanko lukiolakiin sisällyttää oikeus saada henkilökohtaista opinto-ohjausta.

Oppilaiden elämänhallinnan ohjausta vahvistetaan kehittämällä nuorten elämänhallintataitoja edistävä interventio-ohjelma, jonka toimenpiteiden vaikuttavuutta tutkitaan. Voidaan rahoittaa nykyresurssein.

Opettajien ja ohjaajien täydennyskoulutusta suunnataan tukemaan sukupuolen kannalta epätyypillisiä ainevalintoja ja jatko-opintopolkuja.

Toimenpide 11. Lukion alueellinen saatavuus turvataan

Lukiokoulutuksen valtionosuuksien laskennan porrastusperusteita tarkistetaan. Turvataan lukioverkon alueellinen saatavuus.

Toimenpide 12. Lukio-opintojen saatavuuden parantaminen

Opetus- ja kulttuuriministeriö suosittelee koulutuksen järjestäjiä luopumaan etukäteen asetetuista oppilaitoskohtaisista keskiarvorajoista lukioissa.

Toimenpide 13. Sukupuolittuneiden käytäntöjen purkaminen lukioissa

Opetushallitus kirjaa lukion uusiin opetussuunnitelman perusteisiin tasa-arvon aktiivisen edistämistavoitteen sekä selkeästi määritellyjä keinoja segregaaation lieventämiseksi liittyen opetusmenetelmien ja oppimateriaalien kehittämiseen sekä sukupuolten tasa-arvon edistämiseen.

6 Ammatillinen koulutus

Etupäässä nuorille suunnatulla ammatillisella koulutuksella on tärkeä tehtävä osaavan työvoiman saatavuuden varmistamisessa, mutta myös koko nuorisoikäluokan kouluttamisessa. Suuri osa perusasteen päättävistä, ammatillisiin opintoihin hakeutuvista saa opiskelupaikan ja menestyy koulutuksessa, mutta osa nuorista jää koulutuksen ulkopuolelle. Koulutuksellisen tasa-arvon näkökulmasta tämä ryhmä on kaikkein haavoittuvin. Osana nuorten yhteiskuntatakuuta ammatillisen koulutuksen tarjontaa ollaan uudelleen kohdentamassa sinne, missä nuoria on koulutuksen tarjontaan nähden muuta Suomea enemmän. Lisäksi opiskelijaksi ottamisen perusteita ollaan uusimassa siten, että perusopetuksen päättäneet ja vailla toisen asteen tutkintoa olevat voidaan valita ensin koulutukseen. Näillä, jo päätetyillä, toimenpiteillä saavutettaneen hyviä tuloksia nuorten ammatillisen koulutuksen tasa-arvossa. Hallitus on myös käynnistänyt ohjelman ammatillisen koulutuksen läpäisyn tehostamiseksi.

Ammatillisen koulutuksen työelämälähtöisyyteen ja työelämäyhteistyöhön on jo pitkään panostettu ja siitä on ollut opiskelijoille paljon hyötyä. Myös ammatillisen koulutuksen vetovoima on kasvanut työelämälähtöisyyden lisääntyttyä.

Työpaikalla tapahtuva opiskelu on tärkeässä roolissa, kun halutaan varmistaa koko ikäluokan koulutustavoitteen toteuttaminen. Työpaikalla tapahtuvan opiskelun ensisijainen tarkoitus on tukea ammattitaidon ja työelämätaitojen kehittämistä. Tätä kautta se tukee nopeaa siirtymistä työmarkkinoille koulutuksen jälkeen ja luo vahvat edellytykset muuttuvilla työmarkkinoilla toimimiseen. Syrjäytymisen ehkäisemisen ja yhdenvertaisuuden lisäämisen kannalta on keskeistä, että nuorille voidaan taata monipuoliset mahdollisuudet rakentaa oma oppimisen polku siten, että se tukee yksilön omia vahvuuksia ja motivoi tavoitteelliseen opiskeluun ja osaamisen hankkimiseen. Tämä on tärkeää erityisesti sellaisten nuorten osalta, joilla esimerkiksi opiskelumotivaatio tai oppimisvalmiudet eivät ole riittävän vahvat tai joilla on kielteisiä kokemuksia opiskelusta.

Käytännönläheinen ja työvaltainen opiskelu, joka tapahtuu laajassa määrin työpaikoilla antaa enemmän vaihtoehtoja ja mahdollisuuksia nuorille löytää oma tapansa oppia ja hankkia osaamista. Se voi näin antaa paremmat mahdollisuudet saada koulutukseen mukaan sellaisia nuoria, joille oppilaitosmuotoiseen koulutus ei ole toimiva ratkaisu. Käytännönläheisellä ja työvaltaisella opiskelulla voidaan tarjota onnistumisen kokemuksia monille sellaisille henkilöille, jotka eivät ole niitä saaneet esimerkiksi peruskoulussa. Tämä parantaa osaltaan opiskelijan itsetuntoa ja uskoa omaan kykyihinkin.

Erityisesti perusasteen päättävälle soveltuva oppisopimuskoulutusta kehitetään. Suurin osa nuorten ammatillisesta koulutuksesta on kuitenkin oppilaitosmuotoista koulutusta,

joten sen työvaltaisten opiskelumenetelmien ja vaihtoehtoisten koulutusmallien kehittäminen on edelleen tärkeää.

Ammatillisen koulutuksen kehittämisessä tärkeää on elinikäisen oppimisen mahdollistaminen ja toteutuminen käytännössä. Osalle nuorista ammatillisen peruskoulutuksen kokonaisuus saattaa olla liian vaativa yhdellä kertaa suoritettavaksi. Näissä tapauksissa on tarkoituksenmukaista, että nuorelle on mahdollista suorittaa tutkinto osa kerrallaan ja palata opintoihin myöhemmin suorittamaan puuttuvat osat. Osalla nuorista kokemukset teoreettisista opinnoista ovat niin kielteisiä, että niiden opiskelu ammatillisissa opinnoissa lisää keskeyttämisriskiä.

Toimenpide 14. Työssä oppimisen tukeminen

Kehitetään ammatillista koulutusta siten, että laajennettua työssäoppimista hyödynnetään nykyistä enemmän nuorten koulutuksessa.

Toimenpide 15. Oppilaitosmuotoisen ja oppisopimuksen vuorottelu

Kehitetään ammatillisen koulutuksen rahoitusta ja ohjausta siten, että oppilaitosmuotoisen koulutuksen ja oppisopimuksen vuorottelu yksittäisen opiskelijan kohdalla on nykyistä joustavampaa. Poistetaan esteitä monityönantajaisen oppisopimuksen toteuttamiseksi. Kehittämistyössä otetaan huomioon nuorisotakuun kokeilu nuorten oppisopimuskoulutuksen kehittämiseksi.

Toimenpide 16. Opetusmenetelmien ja sisältöjen yksilöllistäminen

Kehitetään edelleen ammatillisen koulutuksen tavoitteita, sisältöjä ja opetusmenetelmiä suhteessa opiskelijoiden yksilöllisiin oppimisedellytyksiin:

Vahvistetaan työelämälähtöisten, käytäntöpainotteisten opetusmenetelmien käyttöä, lisätään ammattitaitoa täydentävien tutkinnon osien (yhteisten aineiden) alakohtaistamista ja integroimista varsinaisiin ammattiopintoihin, varmistetaan riittävät ohjaus- ja tukipalvelut sekä erityisopetus niin, että tutkinnon suorittaminen mahdollistuu myös enemmän tukea ja ohjausta tarvitsevilla opiskelijoilla.

Ammattitaitoa täydentävien tutkinnon osien (yhteisten opintojen) valinnaisuutta lisätään niin, että koulutuksen järjestäjä voi paikallisen ja alueellisen työelämän sekä yksilön tarpeiden ja edellytysten perusteella nykyistä vapaammin päättää tarjoamistaan ammattitaitoa täydentävistä tutkinnon osista ja myös yksilön vapauttamisesta joistakin tutkinnon osista. Mikäli yksilö on vapautettu joistain tutkinnon osista, hänelle tulee varata mahdollisuus myöhemmin palata suorittamaan ko. osa.

Toimenpide 17. Sukupuolittuneisuuden vähentäminen ammatillisessa koulutuksessa

Opettajien ja ohjaajien täydennyskoulutusta suunnataan tukemaan sukupuolitietoista opetusta ja ohjausta, erityisesti sukupuolen kannalta epätyypillisiä ainevalintoja ja jatko-opintopolkuja.

Tutkinnon osien suorittaminen

Ammatillisen koulutuksen tutkintorakennetta ollaan kehittämässä joustavammaksi siten, että tutkinto voisi muodostua aikaisempaa vapaammin eri tutkinnon osista. Keskeisenä perusteluna on ollut, että työelämä on edelleen erilaistumassa ja tarvitaan osajia, joiden tutkinto on koostunut hiukan erilaisista osista. Mahdollisuus saattaa helpottaa myös syrjäytymisvaarassa olevien nuorten tilannetta, kun tutkinto voidaan suorittaa osa kerrallaan, ja kun osasuoritus on näköpiirissä jo kohtuullisen ajan kuluttua koulutuksen aloittamisesta.

Ammatillisen koulutuksen rahoitusta ja säätelyä kehitetään siten, että opiskeluprosessi voidaan rakentaa etenemään tutkinnon osa kerrallaan. Tällöin esimerkiksi koulutusta ja työelämässä oloa voidaan vuorotella katkaisematta opiskeluprosessia.

Toimenpide 18. Koko tutkinnon suorittamisen tukeminen

Nuorten ammatillisen koulutuksen tutkintojen modulaarisuuden kehittämisen yhteydessä otetaan huomioon syrjäytymisvaarassa olevien nuorten tilanne ja mahdollisuus suorittaa tutkinto osa kerrallaan. Lopullinen tavoite nuorilla on kuitenkin aina koko tutkinnon suorittaminen ja opiskeluoikeuden saisi aina koko tutkintoon. Nuorella olisi, erikseen päätettävällä ajanjaksolla, subjektiivinen oikeus palata osasuorituksen jälkeen suorittamaan loput tutkinnosta.

7 Korkeakoulut

Vaikka Suomi menestyy hyvin kansainvälisessä vertailussa korkeakouluopiskelijoiden sosioekonomisen taustan tasa-arvoisuuden näkökulmasta, on keskimääräistä paremmasta taustasta tulevilla nuorilla selvästi todennäköisempää suorittaa korkeakoulututkinto kuin muilla. Sosioekonomisen taustan vaikutusta korkeakouluopiskelijaksi päättymiseen ei ole enää kyetty tasaamaan. Perhetaustan ohella korkeakouluopiskelijaksi valikoitumisen keskeisiä mekanismeja on menestys toisella asteella, etenkin lukiossa, ja toisella asteella saatu ohjaus.

Myös sukupuolten välinen alakohtainen segregaatio näkyy korkeakouluissa vahvana.

Tutkintorakenne ja koulutuksen järjestämistavat saatavuuden parantajina

Sosioekonomisen taustan ja sukupuolen yhteyteen korkeakouluihin hakeutumiseen vaikuttavat myös tavat, joilla korkeakouluopintoja järjestetään. Korkeakoulutuksen suhteen aliedustettujen ryhmien motivoimiseksi korkeakouluopintoihin on opintojen rakennetta tarkasteltava myös opiskelijarakenteen ja työvoiman tarpeen näkökulmasta. Saattaa olla, että nykyiset, toteuttamistavan suhteen verrattain jäykät, korkeakouluopinnot eivät vastaa muuttuviin työvoiman tarpeisiin tai eri väestöryhmien odotuksiin.

Työvoiman optimaalisen käytön näkökulmasta koulutusjärjestelmän tulee kyetä joustavasti tarjoamaan erilaisia koulutusväyliä ja tukemaan elinikäistä oppimista. Korkeakoulusektorilla on eri maissa otettu laajasti käyttöön perinteisten tutkintojen rinnalle lyhyemmät tutkinnot. Tavanmukaisesti nämä ovat noin kaksivuotisia tutkintoja. Kokemukset näyttävät rohkaisevilta, sillä eurooppalaisia lyhyiden korkeakoulututkintojen tilannetta selvittäneen raportin mukaan näitä tutkintoja on käytössä 19 Euroopan maassa ja niissä opiskelee 1,7 miljoonaa opiskelijaa. Lyhyet tutkinnot ovat profiililtaan vahvasti työelämäorientoituneita ja niistä siirrytään usein suoraan työmarkkinoille. Koulutusohjelmat suunnitellaan ja toteutetaan usein tiiviissä yhteistyössä työelämän toimijoiden kanssa. Erityisesti hakijaprofiililtaan epätyypilliset opiskelijat ja aikuisopiskelijat opiskelevat enenevässä määrin korkeakoulujen ohjelmissa. Tutkinnoilla on myös merkitystä nuorten korkeakoulu- ja työuralle ohjautumisessa.

Toimenpide 19. Korkeakoulutuksen tutkintorakenteen tarkastelu

Opetus- ja kulttuuriministeriö selvittää yhdessä sidosryhmien kanssa, onko työelämän ja toimialarakenteen muutoksen sekä koulutuksellisen tasa-arvon näkökulmasta edellytyksiä hyödyntää kansainvälisiä korkeakoulukäytäntöjä koulutuksellisen tasa-arvon edistämiseksi. Opetus- ja kulttuuriministeriön asettama koulutuksen rakennemuutosryhmän selvitys valmistuu tammikuun 2013 lopussa.

Lisätään mahdollisuuksia korkeakoulutasoiseen opetukseen myös tutkintoon johtavan koulutuksen ulkopuolella.

Opiskelijavalinnat, opintoihin valmentautuminen, opetuksen järjestämistavat ja ohjaus korkeakouluissa

Nuorten elämäntilanteet ovat erilaistumassa. Toiselta asteelta valmistuvat nuoret ovat keskenään erilaisissa elämäntilanteissa jo esimerkiksi yleisen asevelvollisuuden takia. Osalle nuorista sopii paremmin kevättä myöhäisempi hakuajankohta. Toisaalta nuorten jatko-opintoja koskevat päätökset kypsyvät eri aikoihin. Mahdollisen epäonnistumisen jälkeen tulisi nuorella olla nopeasti mahdollisuus hakeutua uudelleen.

Korkeakoulutukseen hakeutumisessa kodin kulttuurilla on suuri merkitys ja näin ollen viranomaisten on tärkeää lisätä tietoisuutta korkeakoulutuksessa aliedustettujen ryhmien, kuten maahanmuuttajien parissa.

Korkeakoulujen opiskelijavalinnoissa ollaan siirtymässä asteittain käytäntöön, jossa ensimmäistä korkeakoulututkintoa suorittamaan hakevat valitaan omassa väylässään ja muut omassaan. Samalla ylioppilastutkinnon merkitystä korostetaan opiskelijavalinnoissa. Opiskelijat valitaan myös aikaisempaa laajempiin kokonaisuuksiin, mikä vähentänee keskeyttämistä ja helpottaa oman opiskelun suuntaamista opintojen kuluessa. Kaikilla näillä toimilla tulee olemaan vaikutusta hakeutumisen tasa-arvoon ja keskeyttämisen vähenemiseen.

Opiskelijoiden valinta kaksi kertaa vuodessa parantaa koulutuksen saatavuutta, mutta edellyttää yliopistoilta ja ammattikorkeakouluilta lisää resursseja (kaksi alkavaa ryhmää vuodessa), opintotarjonnan lisäämistä (aloituskurssit keväällä ja syksyllä) ja koko opintojen järjestämistavan uudistamista.

Opiskelijavalintakäytännöissä saattaa olla piirteitä, jotka asettavat hakijat eriarvoiseen asemaan. Valintamenettelyt saattavat suosia kantaväestöä maahanmuuttajataustaisten kustannuksella tai olla tavalla tai toisella sukupuolittuneita. Usein nämä rakenteet ovat tiedostamattomia ja niiden purkamiseen tarvitaan sekä tutkimusta että korkeakoulujen omia päätöksiä syrjivien rakenteiden purkamiseksi.

Korkeakoulutuksessa on vielä parannettavaa opetuksen ja opiskelun fyysisessä, psyykkisessä ja sosiaalisessa esteettömyydessä niin, että jokainen voi ominaisuuksistaan riippumatta opiskella yhdenvertaisesti muiden kanssa. Esteetön opiskelu korkea-asteen oppilaitoksissa eli ESOK-hankkeessa, sen pohjalta syntyneessä verkostossa sekä korkeakoulujen esteettömyyselvytyksessä (OTUS 2012) on laadittu laajat suositukset saavutettavuuden parantamiseksi. Aktiivinen osallistuminen kansainväliseen yhteistyöhön korkeakoulutuksen sosiaalisen ulottuvuuden edistämiseksi on tärkeää hyvien käytäntöjen levittämiseksi.

Toimenpide 20. Opiskelijavalintojen kehittäminen

Opetus- ja kulttuuriministeriö selvittää yhdessä korkeakoulujen kanssa mahdollisuudet siirtyä kahteen hakuun ja kahteen alkavaan ryhmään vuodessa ainakin erällä koulutusaloilla.

Toimenpiteessä 23 todetun selvityshenkilön tehtäväksi annetaan laatia esitys myös siitä, millä keinoilla maahanmuuttajien asemaa korkeakoulujen opiskelijavalinnoissa voidaan parantaa siten, että maahanmuuttajien osuus korkeakouluopiskelijoista kasvaisi. Opetus- ja kulttuuriministeriö laatii selvityshenkilön työn pohjalta vuonna 2013 konkreettiset toimenpiteet yhdessä korkeakoulujen kanssa korkeakoulutuksessa aliedustettujen ryhmien koulutukseen pääsyn parantamiseksi.

Toimenpide 21. Tiedotuksen ja markkinoinnin kehittäminen

Opetus- ja kulttuuriministeriö ja Opetushallitus tehostavat korkeakoulutusta koskevaa tiedotusta ja tietoisuutta koulutuksen tuomista mahdollisuuksista erityisesti maahanmuuttajataustaiselle väestölle.

Korkeakoulut ottavat huomioon markkinoinnissaan ja opiskelija-rekrytoinnissaan paremmin aliedustetut ryhmät.

Toimenpide 22. Opetuksen tuen ja saavutettavuuden edistäminen

Korkeakoulut lisäävät tukea erityisesti opiskelun alkuvaiheessa maahanmuuttajataustaisille opiskelijoille, erityisesti kotimaisten kielten tarjontaa lisäämällä.

Korkeakoulut varmistavat riittävät opintopsykologipalvelut opiskelijoilleen.

Korkeakoulut ottavat laajasti käyttöön saavutettavuuden parantamiseksi laaditut suositukset esteettömän opiskelun ja opetuksen varmistamiseksi.

Korkeakouluopintojen sukupuolittuneisuus

Miltei kaikissa Euroopan maissa naisista suurempi osa aloittaa korkeakouluopintonsa kuin miehistä ja naisista pienempi osa keskeyttää opintonsa. Tämä johtaa siihen, että sukupuolten välinen ero korkeakoulututkinnon suorittaneissa kasvaa jatkuvasti. Suomessa 30-vuotiaista naisista noin 48 prosentilla ja vastaavan ikäisistä miehistä noin 31 prosentilla on korkeakoulututkinto.

Naisten osuus korkeakoulututkinnon suorittaneista on miltei kaikilla koulutusaloilla suurempi kuin heidän osuutensa alan korkeakouluopiskelijoista. Koska useilla aloilla naiset ovat selkeänä enemmistönä opiskelijoissa, vahvistaa tämä entisestään sukupuolten välisiä eroja korkeakoulutuksessa. Syitä naisten suurempaan tutkinnonsuorittamisintensiiteettiin on useita ja ne vaihtelevat aloittain, alueittain ja jopa yksilöittäin.

Erityisesti opetus-, kasvatusta- ja sosiaalitieteiden alat ovat vahvasti naisvaltaisia. Näiden alojen yliopisto-opiskelijoista noin 80 % ja perustutkinnon suorittaneista lähes 90 % oli naisia vuonna 2011. Ammattikorkeakoulujen sosiaalialan opiskelijoista ja tutkinnon suorittaneista noin 90 % oli naisia vuonna 2011 (vapaa-aika ja nuorisotyössä 75–80 % opiskelijoista ja tutkinnon suorittaneista oli naisia).

Sukupuolten välinen tasa-arvo korkeakoulutuksessa on tärkeää paitsi koulutuksellisen tasa-arvon, myös yhteiskunnan kannalta laajemmin. Ammattien vahva sukupuolittuneisuus uusintaa olemassa olevia yhteiskunnallisia käsityksiä miesten ja naisten ammateista. Erityisen alttiita omaksumaan sukupuolia koskevia stereotyyppioita ovat lapset ja nuoret.

Kasvatus- ja opetusalan naisvaltaisuutta on yritetty purkaa pitkään. Erilaisia kehittämishankkeita on ollut vuosikymmenten varrella useita mm. opettajankoulutuksen valintamenettelyjen ja sisältöjen kehittämiseksi. Samoin työelämän kehittämishankkeita segregaaation vähentämiseksi opetus- ja kasvatusalalla on ollut useita. Tilanne ei kuitenkaan ole parantunut tehdyistä kehittämistoimista huolimatta.

Sukupuoliin liittyvän työmarkkinoiden vertikaalisen segregaaation, naisten ja miesten välisen palkkaeron sekä lasten ja nuorten sukupuolistereotyyppien purkamiseksi erityisesti kasvatuksen ja sosiaalityön koulutusaloilla on perusteltua ottaa käyttöön vahvempia toimia sukupuolten tasa-arvon edistämiseksi. Kasvatustila on erittäin vahvasti naisvaltainen ala, samoin kuin sosiaalityö. Aloilla työskentelevien aikuisten merkitys lasten ja nuorten ja koko yhteiskunnan tulevaisuuteen on aivan keskeinen. Valintamenettelyt eivät sinällään voi syrjiä ketään, mutta on nähtävissä, etteivät tähän mennessä toteutetut kehittämistoimet ole lisänneet miesten osuutta näiden alojen opiskelijoissa. Näin ollen kasvatus- ja sosiaalialojen osalta on perusteltua ottaa käyttöön korkeakoulutuksessa positiivisen erityiskohtelun toimia opiskelijavalinnoissa, jotta miehet hakeutuisivat aiempaa suuremmissa määrin kasvatus- ja opetusaloille.

Samanaikaisesti yllä olevan kanssa on tärkeää, että sekä naisten että miesten sukupuolitietoisuutta lisätään. Niin alojen välisen segregaaation kuin vertikaalisegregaaation näkökulmasta on keskeistä lisätä sukupuolitietoisuutta ja purkaa ennakkoluuloja koulutussisällöissä.

Korkeakouluissa tapahtuva, sukupuoleen kohdistuva, positiivinen erityiskohtelu toteutetaan siten, että korkeakoulutuksen laatu ei siitä kärsi.

Toimenpide 23. Korkeakouluopinnoissa aliedustettujen ryhmien koulutukseen osallistumisen edistäminen

Opetus- ja kulttuuriministeriö käynnistää yhdessä korkeakoulujen kanssa kehittämishankkeen, jolla pyritään tiedostamattomien syrjivien rakenteiden ja käytäntöjen tunnistamiseen ja poistamiseen korkeakoulujen opiskelijavalinnoissa.

Opetus- ja kulttuuriministeriö asettaa selvityshenkilön, joka laatii vuoden 2013 aikana ehdotuksen siitä, miten kasvatukseen ja sosiaalityöhön liittyvillä koulutusaloilla (sosionomi, lastentarhanopettaja, erityislastentarhanopettaja, luokanopettaja, aineenopettaja, erityisopettaja, opinto-ohjaaja, sosiaalityöntekijä, psykologi) korkeakoulut voivat lisätä aliedustettujen sukupuolen osuutta opiskelijoissa ja valmistuneissa joko antamalla heille lisäpisteitä tai luomalla valintakiintiön. Parantamalla molempien sukupuolten pääsyä kasvatusalalle monipuolistetaan lasten ja nuorten käsityksiä yhteiskunnasta, työmarkkinoista ja puretaan segregatiota.

Selvityshenkilön tulee työssään tarkastella myös laajemmin korkeakouluissa aliedustettujen ryhmien osallistumista ja tehdä ehdotukset siitä, miten aliedustettujen ryhmien osallistumista koulutukseen voitaisiin etenkin valintoja kehittämällä kasvattaa. Erityisesti tulee tarkastella valintojen kehittämistä perustuslain, yhdenvertaisuuslain ja tasa-arvolain näkökulmista.

Korkeakoulut panostavat aiempaa enemmän tasa-arvolain edellyttämään korkeakoulun toimintaa kehittävään tasa-arvosuunnitteluun. Opetus- ja kulttuuriministeriö pyytää korkeakouluja raportoimaan tasa-arvosuunnitelmiensa tuloksista, konkreettisista toimistaan koulutuksellisen tasa-arvon edistämiseksi sekä nais- ja sukupuolentutkimuksen tilanteesta vuonna 2014.

8 Aikuiskoulutus

Aikuiskoulutusta järjestetään kaikilla koulutustasoilla sekä vapaana sivistystyönä. Yleissivistävän aikuiskoulutuksen tavoitteena on tarjota aikuisille mahdollisuus täydentää esimerkiksi perusopintoja tai suorittaa yksittäisiä yleissivistäviä aineita perusopetuksessa tai lukiossa. Vapaan sivistystyön tarjonnalla edistetään aktiivista kansalaisuutta ja kannustetaan aikuisia sivistystavoitteeseen harrastamiseen. Yleissivistävän aikuiskoulutuksen riittävä tarjonta on tärkeä keino koulutuksellisen tasa-arvon saavuttamiseksi.

Ammatillisesti suuntautuneen aikuiskoulutuksen tavoitteita ovat Suomessakin olleet yksilöiden ja yhteisöjen tuottavuuden parantaminen, syrjäytymisen ehkäisy ja toisen mahdollisuuden tarjoaminen niille, jotka eivät nuorena ole kouluttautuneet yhteiskunnassa menestymisen näkökulmasta riittävän pitkälle.

Suomessa on kansainvälisesti vertaillen korkea aikuiskoulutukseen osallistumisaste. Vuonna 2006²⁵ hiukan yli puolet (52 %) 18–64-vuotiaasta väestöstä osallistui aikuiskoulutukseen. Tällä osuudella suomalaiset aikuiset ovat OECD-maiden aktiivisimpien kouluttautujien joukossa. Kuten muussakin koulutusjärjestelmässä, myös aikuiskoulutuksessa osaamisen kehittäminen kasautuu. Naiset, hyvin koulutetut ja hyvässä sosioekonomisessa asemassa olevat kouluttautuvat muita enemmän. Aikuiskoulutus ei siis tasaa nuorena syntyneitä koulutuseroja, vaan pikemminkin kasvattaa niitä. Ne, jotka nuorena ovat saaneet enemmän koulutusta, ovat yliedustettuina myös aikuiskoulutuksessa.

Vaikka aikuiskoulutusta on kehitetty myös koulutuksellisen tasa-arvon näkökulmasta (esim. Noste-ohjelma), sillä ei laajassa mittakaavassa näytä olleen vaikutuksia osallistumisen tasaisuuteen.

Aikuisille maahanmuuttajille suunnatun perusopetuksen saatavuuden turvaaminen

Perusopetuksen päättötodistuksen puute on tärkeä yksittäinen este myöhemmällä koulutusuralla etenemiselle. Vuosittain ilman päättötodistusta jää hyvin pieni osa ikäluokasta, mutta tällä joukolla riski syrjäytyä on suuri.

Tällä hetkellä aikuisten perusopetuksen säädosperustainen julkinen rahoitus on noin puolet vuosiluokkien 7–9 oppilaiden rahoituksesta. Suomeen tulee maahanmuuttajia,

²⁵ Viimeisin kattava aikuisten koulutukseen osallistumista mitannut tutkimus. Pohjanpää et al. (2008)

jotka ovat peruskoulun loppuvaiheessa, ja jotka eivät välttämättä ehdi saada perusopetuksen oppimäärän mukaisia opintoja suoritetuksi oppivelvollisuuden aikana – ainakaan sillä tavoin, että heille syntyisi tosiasialliset mahdollisuudet jatkaa toisen asteen koulutukseen. Perusopetuksen suorittamismahdollisuuksien tarve oppivelvollisuuden jälkeen on siten kasvava. Lukuvuonna 2010–2011 suoritetuista perusopetuksen aineopetuksen kursseista lähes 80 % oli maahanmuuttajien kielikoulutusta.

Oppivelvollisuuden ylittäneiden on mahdollista suorittaa myös perusopetuksen aineopiskelun kursseja. Nämä rahoitetaan talousarvion rajoissa vahvistetun yksikköhinnan ja laskennallisen opiskelijamäärän perusteella. Yksikköhinta oppilasta kohti on noin 3 600 euroa.

Koulutuksen rahoitus ei tällä hetkellä ota huomioon kohderyhmän muuttumista heterogeenisemmäksi ja vaativammaksi.

Toimenpide 24. Oppivelvollisuuden ylittäneiden maahanmuuttajien perusasteen suorittamisen tukeminen

Oppivelvollisuuden ylittäneiden maahanmuuttajien perusopetukseen osoitettu julkinen rahoitus tarkistetaan siten, että opetuksen rahoitus vastaa tosiasiallisia kustannuksia. Opetus- ja kulttuuriministeriö valmistelee hallituksen esityksen vuoden 2013 aikana.

Toimenpiteestä aiheutuu arviolta 5,4 miljoonan euron lisäkustannukset, joista valtiolle 2,7 miljoonaa euroa ja kunnille 2,7 miljoonaa euroa.

Opiskelijavalinnat ammatillisessa aikuiskoulutuksessa

Nuorten ammatillisessa koulutuksessa opiskelijavalintoja ollaan kehittämässä siten, että kaikkien perusasteen päättävien pääsy koulutukseen varmistetaan. Ammatillisessa aikuiskoulutuksessa opiskelijavalinnoista päätetään erikseen kulloisenkin koulutuksen kohdalla ja siihen voivat vaikuttaa työnantajien toiveet ja työvoimapoliittisessa aikuiskoulutuksessa myös työvoimapoliittiset perusteet. Säädöksissä ei ole nähty tarkoituksenmukaiseksi laatia yhtenäisiä kansallisia käytäntöjä opiskelijaksi ottamisen kriteereille, vaan tavoitteena on ollut valinnan joustavuus kulloiseenkin tilanteeseen sopivalla tavalla.

Oppilaksi ottamisen kriteereiden puuttuminen ammatillisesta aikuiskoulutuksesta on johtanut siihen, ettei koulutuspoliittisia tavoitteita ole sisällynyt opiskelijavalintoihin samalla tavoin kuin nuorten ammatillisessa koulutuksessa. Aikuiskoulutuksen tasa-arvon näkökulmasta tilanne on ongelmallinen.

Toimenpide 25. Opiskelijavalintojen ja järjestämislupamenettelyn kehittäminen

Näyttötutkintoon valmistavan ammatilliseen peruskoulutukseen ja ammatti- ja erikoisammattitutkintoon valmistavaan koulutukseen laaditaan opiskelijaksi ottamisen perusteet siten, että ne, joilla ei ole perusasteen jälkeistä tutkintoa saavat opiskelijavalinnoissa lisäpisteitä. Opiskelijaksi ottamisen perusteet koskisivat valtionosuusrahoitteista ammatillista aikuiskoulutusta.

Nuorten yhteiskuntakuuryhmän ehdotusten mukaisesti ammatillisen koulutuksen opiskelijavalintoja ollaan kehittämässä niin, että yhteisvalinnan piirissä olisivat vain vailla toisen asteen tutkintoa olevat. Uudistus tulee helpottamaan opiskelupaikan löytymistä ilman tutkintoa oleville.

Samassa yhteydessä on huolehdittava siitä, että näyttötutkintoon valmistavaa ammatillista peruskoulutusta on riittävästi tarjolla niille, jotka eivät ole yhteisvalinnan piirissä.

Järjestämislupasääntelyä kehittämällä huolehditaan siitä, että näyttötutkintoon valmistavaa koulutusta on riittävästi tarjolla niille, jotka eivät hae yhteisvalinnassa.

Ammatillisen aikuiskoulutuksen rahoitus

Ammatillisen aikuiskoulutuksen lainsäädäntö lähtee siitä, että jokaisen opiskelijan osaaminen arvioidaan suhteessa tutkinnon perusteisiin koulutuksen alkuvaiheessa. Tutkintoon valmistavan opetuksen sisällöt ja laajuus ovat kiinni opiskelijan lähtötasosta. Tilanne on koulutuksen järjestäjän kannalta erilainen kuin nuorten koulutuksessa. Järjestäjä joutuu yksilöimään opetuksen jokaisen kohdalla erikseen, mikä merkitsee mm. opettajaresurssien ja tilojen joustavaa käyttöä sekä opetusajankohtien ja tavoitteiden yksilöllistämistä. Tällä hetkellä rahoitusjärjestelmä ei kaikilta osin kannusta järjestäjää opetuksen yksilöllistämiseen. Ammatillisen lisäkoulutuksen rahoitus perustuu ammatillisen peruskoulutuksen keskimääräiseen yksikköhintaan, jota lisäkoulutuksessa porrastetaan alakohtaisesti. Valtionosuuden perusteisiin oikeuttavat kustannukset ovat siten ammatillisen peruskoulutuksen kustannuksia, joskin niihin käytännössä luetaan myös osa lisäkoulutuksen kustannuksista. Toisin sanoen ammatillisen aikuiskoulutuksen lainsäädännön edellyttämiä, opintojen henkilökohtaistamisesta seuraavia, kustannuksia ei kaikilta osin voi sisällyttää valtionosuuden laskentaan. Tämä ei motivoi järjestäjiä henkilökohtaistamisen kehittämiseen.

Toisaalta ammatillisen aikuiskoulutuksen rahoituksessa ei ole elementtejä, jotka tukisivat aliedustettujen ryhmien osallistumista koulutukseen. Järjestäjät saavat perusrahoituksen ammatillisessa peruskoulutuksessa opiskelijamäärän ja ammatillisessa lisäkoulutuksessa opiskelijatyövuosien perusteella. Rahoitusta porrastetaan alakohtaisesti.

Toimenpide 26. Aliedustettujen ryhmien opiskelun ja opintojen henkilökohtaistamisen tukeminen rahoituksen keinoin

Ammatillisen aikuiskoulutuksen rahoituksen uudistamisen yhteydessä:

Ammatilliselle aikuiskoulutukselle luodaan oma, aikuiskoulutuksen erityispiirteet huomioon ottava, yksikköhinta ja laskentaperuste.

Valtionosuuden määräytymisperusteessa otetaan järjestäjän saamaa rahoitusta korottavana tekijänä huomioon vailla perusasteen jälkeistä tutkintoa olevien opiskelijoiden määrä. Tavoitteena on toteuttaa ehdotus kustannusneutraalisti nykyisen ammatilliseen aikuiskoulutukseen osoitettavan rahoituksen puitteissa.

Valtio huolehtii riittävän suuresta rahoitusosuudesta ammatillisen aikuiskoulutuksen yksikkö hinnasta siten, etteivät opiskelijamaksut koidu aliedustettujen ryhmien opintojen esteeksi. Arvioidaan, millä edellytyksillä ammatillisessa lisäkoulutuksessa voidaan vähentää ns. henkilöstökoulutuksen osuutta kokonaisrahoituksesta.

Ammatillisen aikuiskoulutuksen tutkintorakenne

Ammatillisen aikuiskoulutuksen järjestelmä (näyttötutkintoon valmistava ammatillinen peruskoulutus, ammatti- ja erikoisammattitutkintoon valmistava koulutus ja muu ammatillinen lisäkoulutus) on luotu työelämän tarpeisiin. Tutkintorakennetta on kehitetty siten, että se tunnistaa eri toimialojen tarpeet ja tarjoaa tutkintoja ja niiden osia erilaisiin ammatin harjoittamisen kokonaisuuksiin. Tutkintorakenteen kehittämisen on ollut olennaista vastata kullekin toimialalle tyypillisiin ammattitaitovaatimuksiin. Tapa kohdentaa tutkintoja ja niiden osia osaamiskokonaisuuksittain vaihtelee eri toimialoilla, mikä on osaamisen kehittämisen ja työelämän tarpeiden näkökulmasta perusteltua.

Sen sijaan tutkintorakenteen sisäinen vaihtelevuus opiskelijarakenteen osalta on ongelmallista. Ammatillinen aikuiskoulutus on toisen asteen koulutusta ja sellaisena tarkoitettu lähinnä työntekijäammattiteihin pätevöittäväksi koulutukseksi. Etenkin ammatillisen lisäkoulutuksen tutkintorakenteessa on nykyään tutkintoja, jotka valmistavat selvästi muihin kuin työntekijätason ammatteihin. Näiden tutkintojen opiskelijarakenne poikkeaa muusta ammatillisesta koulutuksesta mm. opiskelijoiden verrattain korkean koulutustason osalta. Tämä puolestaan johtaa siihen, että ammatilliseen lisäkoulutukseen kohdennettu julkinen rahoitus kanavoituu osin jopa korkeakoulututkinnon suorittaneelle väestölle. Tässä mielessä toisen asteen lisäkoulutuksesta on osin tullut korkeasti koulutettujen täydennyskoulutusta.

Toimenpide 27. Ammatillisen aikuiskoulutuksen tutkintorakenteen kehittäminen tasa-arvon näkökulmasta

Osana ammatillisen koulutuksen tutkintorakenteen uudistamistyötä ammatillisen lisäkoulutuksen rakennetta tarkastellaan koulutuksellisen tasa-arvon näkökulmasta siten, että arvioidaan niiden tutkintojen asema ja toteuttamismuodot, jotka eivät kohdennu pääsääntöisesti korkeintaan toisen asteen tutkinnon suorittaneille.

Avoim korkeakoulu

Avoim korkeakoulu on perustettu kansansivistyksellisistä lähtökohdista. Tavoitteen on ollut ulottaa korkeakoulutasoinen opetus myös niille, jotka eivät ole korkeakouluopiskelijoista, ja joilla ei ole korkeakoulututkintoa.

Avoimen yliopiston foorumin laatiman kyselyn mukaan vähintään maisteritasoisten opiskelijoiden suhteellinen osuus on kuitenkin avoimessa yliopistossa kasvanut ja avoimesta muodostunut yhä enemmän täydennyskoulutusväylä. Avoimen hyödyntäminen väylänä tutkintoon ei myöskään ole lisääntynyt.

Toimenpide 28. Avoimen korkeakoulun kehittäminen

Opetus- ja kulttuuriministeriö laatii yhdessä korkeakoulujen kanssa tavoitteet avoimen korkeakoulun kehittämisestä siten, että opiskelijoista nykyistä pienempi osa olisi korkeakoulututkinnon suorittaneita. Samassa yhteydessä selvitetään ns. avoimen väylän nykyistä laajemmat käyttömahdollisuudet tutkintoon johtavana koulutuksena. Työssä otetaan huomioon yliopistojen opiskelijavalinnoissa tehtävät uudistukset, etenkin ensi kertaa korkeakoulututkintoa suorittamaan tulevien ja muiden väylät.

Korkeakoulujen täydennyskoulutus

Korkeakoulutettujen täydennyskoulutuksen tosiasiallisessa saatavuudessa on eroja eri alojen välillä. Osalla korkeakoulutetuista on taustalla esimerkiksi vakavarainen työnantaja, joka kykenee tarjoamaan korkealaatuisia jatkokoulutusmahdollisuuksia. Osa korkeakoulutetuista puolestaan joutuu rahoittamaan täydennyskoulutuksen itse.

Opetus- ja kulttuuriministeriö on asettanut työryhmän valmistelemaan ehdotusta korkeakoulututkinnon jälkeisen koulutuksen kehittämiseksi.

Toimenpide 29. Täydennyskoulutuksen saatavuuden edistäminen

Osana mainittua työryhmätyötä laaditaan esitykset siitä, miten turvataan kaikkien alojen ja kaikkien korkeakoulutettujen mahdollisuudet laadukkaaseen täydennyskoulutukseen.

9 Sora-lainsäädäntöuudistus

Vuoden 2012 alusta voimaan tullut ns. SORA-lainsäädäntö määrittelee aikaisempaa tarkemmin opiskelijaksi ottamisen esteistä ja opiskeluoikeuden peruuttamisesta silloin, kun on mahdollista, että opiskelija aiheuttaa toiminnallaan vaaraa muille. Aiempi koulutusta koskeva lainsäädäntö ei antanut riittäviä keinoja korkeakouluille ja koulutuksen järjestäjille toimia tilanteissa, joissa opiskelijan toiminta opinnoissa tai niihin liittyvässä työssäoppimisessa ja työharjoittelussa vaaransi vakavasti potilas-, asiakas- tai liikenneturvallisuuden tai oli uhkana alaikäisten turvallisuudelle.

Sora-lainsäädännön perusteella opiskelijaksi ei voida ottaa henkilöä, jonka sairaus tai vamma ilmeisesti on esteenä koulutukseen osallistumiselle ja koulutuksen järjestäjän tulee varmistaa, että opiskelijaksi valitun terveydentila on sellainen, että hän voi selviytyä koulutukseen kuuluvasta työpaikoilla tapahtuvasta oppimisesta kuten alan tehtävissä toimiminen ja tutkinnon ammattitaitovaatimusten saavuttaminen edellyttää.

Sairauden ja vamman opiskelulle aiheuttamat käytännön ongelmat tulee kuitenkin ensisijaisesti pyrkiä ratkaisemaan erilaisin opetusjärjestelyin ja opiskelijahuolto- ja palveluiden avulla. Lisäksi opiskelijavalintaa tehtäessä on otettava huomioon ammatteihin ja työhön sisältyvät monenlaiset tehtävät, jolloin on mahdollista, että samankin tutkinnon sisällä on tutkinnon osia, jotka mahdollistavat opiskelijalle yksilöllisiä ratkaisuja koulutuksen suorittamiseen.

Toimenpide 30. Sora-lainsäädännön seuranta

Sora-lainsäädännön toteutumista ja sen vaikutuksia seurataan sekä arvioidaan erityistä tukea ja ohjausta tarvitsevien opiskelijoiden koulutukseen pääsyn näkökulmasta.

10 Oppilas- ja opiskelijahuolto

Oppilas- ja opiskelijahuollon tilanne kunnissa on pitkään ollut epäselvä ja erityisesti toisen asteen opiskeluhuollossa on puutteita. Lainsäädännössä oppilas- ja opiskelijahuoltoa koskevat säännökset ovat hajallaan ja siitä johtuen toiminnan koordinointi kunta- ja ammatillisen koulutuksen järjestäjätasolla on jäsentymätöntä. Tämä näkyy kirjavina toimintakäytäntöinä kouluissa ja oppilaitoksissa. Pahimmillaan oppilaiden ja opiskelijoiden tasa-arvoiset opiskeluterveydenhuolto- tai opiskelijahuoltopalvelut eivät toteudu. Opiskeluhuoltopalveluiden (terveydenhuolto, psykologi- ja kuraattoripalvelut sekä koulutuksen järjestäjän tarjoamat tukipalvelut) riittävyydellä on suuri vaikutus ongelmien ennaltaehkäisyssä, oppimismahdollisuuksien turvaamisessa ja koulunkäyntimotivaation ylläpitämisessä.

Opiskeluhuoltopalveluiden toimivuus ja riittävä saatavuus vähentäisivät myös paineita oppilaiden ja opiskelijoiden siirtämiseen erityisopetukseen, ruuhkautuneisiin psykiatrisiin palveluihin sekä lastensuojeluasiakkuuden tarvetta. Epäyhtenäinen käytäntö oppilas- ja opiskelijahuollon järjestämisessä ja toteuttamisessa on synnyttänyt eroja kuntien välille ja heikentänyt oppilaiden yhdenvertaisia mahdollisuuksia oppilas- ja opiskelijahuollon saamiseen.

Perusopetuksessa olevien oppilaiden kohdalla lainsäädäntö on pääosin hyvä ja oppilashuollon puutteet johtuvat ennen kaikkea siitä, ettei toimintaan ole ohjattu riittävästi taloudellisia resursseja.

Varhainen puuttuminen ja tuki lapsiperheille on olennaista ongelmien ennaltaehkäisyssä. Kuntien neuvolatoiminnan tulee nykyistä paremmin kiinnittää huomiota lasten mahdollisiin oppimisvaikeuksiin ja ohjata vanhempia tukemaan lastensa myönteistä käsitystä itsestään oppijana ja koululaisena. Kunnan tehtävänä on varmistaa perusopetuslaissa säädettävään oppilashuollon toteutumiseen riittävät resurssit.

Toisella asteella, erityisesti ammatillisessa koulutuksessa, opiskelijoiden monimuotoisuus on lisääntynyt. Opiskelijoissa on kulttuurisen ja sosio-ekonomisen taustansa, oppimisvalmiuksiansa ja opiskelumotivaationsa suhteen entistä suurempia eroja. Lisäksi ammatillisen koulutuksen opiskeluterveydenhuollon palvelut toteutuvat epätasa-arvoisesti eri alueilla ja jopa saman koulutuksen järjestäjän eri yksiköissä johtuen yksiköiden sijainti- kuntien mahdollisuudesta järjestää opiskeluterveydenhuollon palvelut.

Toisen asteen opiskelijoiden kohdalla sekä lainsäädäntö että toimintaan varatut resurssit ovat olleet puutteellisia.

Pääministeri Jyrki Kataisen hallitusohjelma edellyttää, että opetus- ja kulttuuriministeriö ja sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö kehittävät yhdessä oppilas- ja opiskelijahuoltoa. Koulu-

tuksen ja tutkimuksen kehittämissuunnitelmassa vuosille 2011–2016 esitetään, että oppilas- ja opiskeluhoitoa kehitetään yhdessä sosiaali- ja terveysministeriön kanssa painottaen toisen asteen opiskelijoiden opiskeluhoitoa palveluja ja että säädetään laki opiskeluhoitosta tulemaan voimaan 1.1.2014.

Valmisteilla oleva opiskeluhoitolaki mahdollistaa psykologi- ja kuraattoripalvelut lukio- ja ammatillisessa koulutuksessa. Kuntien tulee vastata siitä, että kuraattoreita ja psykologeja on käytettävissä koulutuksen järjestäjän ja kuntien sosiaali- ja terveystoimen kanssa yhdessä laaditun opiskeluhoitosuunnitelman edellyttämällä tavalla. Palveluiden riittävyys ja saatavuus arvioidaan kahden vuoden kuluttua lain voimaan tulosta.

Korkeakouluopiskelijoiden terveydenhuoltopalveluja pyritään laajentamaan ammattikorkeakoulukenttään. Sosiaali- ja terveysministeriön johdolla on käynnissä ammattikorkeakoulujen opiskelijaterveydenhuollon kokeilu YTHS-mallin mukaisesti. Kolmivuotisen kokeilun tavoitteena on luoda kattavat ja laadukkaat opiskeluterveydenhuollon palvelut myös ammattikorkeakouluopiskelijoille.

Toimenpide 31. Opiskeluhoitoa toimivuuden turvaaminen

Opiskeluhoitoa painopistettä tulee siirtää korjaavasta työstä ennaltaehkäisevään työhön. Lakisääteisillä opiskeluhoitosuunnitelmilla koulutuksen järjestäjien tulee suunnitelmallisesti painottaa toimintansa varhaiseen puuttumiseen ja ennaltaehkäisevien toimien käyttöön yhdessä kuntien sosiaali- ja terveystoimen kanssa. Opiskeluhoitosuunnitelmien laatua ja toimivuutta arvioidaan kahden vuoden kuluttua lain voimaan tulosta.

Koulutuksen arviointineuvosto teki opetus- ja kulttuuriministeriön toimeksiannosta 2009 arvioinnin ammatillisen koulutuksen opiskelijahuollon toimivuudesta. Vastaava arviointi tehdään uudestaan uuden lain oltua voimassa kaksi vuotta. Arvioinnissa selvitetään mm. opiskeluterveydenhuoltopalveluiden sekä psykologi- ja kuraattoripalveluiden saatavuus, lakisääteisten opiskeluhoitosuunnitelmien (hyvinvointisuunnitelmien) toimivuus ja opiskeluhoitoa vaikutukset opintojen läpäisyyn.

11 Erityistä tukea ja ohjausta tarvitsevat opiskelijat

Opetuksen järjestäminen ja keskeiset tavoitteet perusopetuksessa

Erityisopetuksen, kuten muunkin esi- ja perusopetuksen, järjestämisvelvollisuus on oppilaan asuinkunnalla. Perusopetuslain perusteella yksityisellä opetuksen järjestäjällä tai valtiolla ei ole lakisääteistä velvollisuutta järjestää erityisopetusta, vaikka oppilaalla ilmeneisi sen tarvetta.

Perusopetuslain mukaan opetus tulee järjestää oppilaiden ikäkauden ja edellytysten mukaisesti siten, että se edistää oppilaiden tervettä kasvua ja kehitystä. Tämä perusopetuslain 3 §:ssä oleva säännös on pohjana kaikelle opetuksen sekä opetukseen liittyvien järjestelyiden ja tukitoimenpiteiden suunnittelulle ja toteuttamiselle. Tukiopetuksesta, erityisopetuksesta ja mahdollisuuksista poiketa säännöksistä yksittäisen oppilaan osalta säädetään tarkemmin niitä koskevissa säännöksissä. Tosin yleinen säännös ottaa huomioon oppilaan ikäkausi ja edellytykset opetuksen järjestämisessä ja toteuttamisessa koskee myös tukiope- tusta ja erityisopetusta, jotka samalla ovat myös keinoja toteuttaa opetuksen järjestäminen ja toteuttaminen edellä mainitun tavoitteen mukaisesti.

Lähtökohta on yleisopetus

Opetuksen järjestämisen lähtökohta on oppilaiden opetuksen järjestäminen yleisopetuk- sessa aina, kun se on mahdollista. Erityisiä tukitoimia tarvitsevan oppilaan opetuksen järjestäminen arvioidaan kussakin yksittäisessä tapauksessa erikseen. Oppilaan oppimista vaikeuttavista tekijöistä riippuen on mietittävä yleisopetuksessa käytettävissä olevat tuki- muodot, kuten esimerkiksi tukiope- tus, oppilaan psykososiaalinen tukeminen tai avustajan antama tuki. Kaikki perusopetuslaissa tarkoitetut tukimuodot on säädetty oppilaan oikeu- deksi ja niihin ovat oikeutettuja sekä yleisopetuksessa että erityisopetuksessa olevat oppi- laat aina, kun laissa mainitut edellytykset niiden järjestämiselle täyttyvät.

Peruskoululaisista 3,3 prosenttia sai tehostettua tukea ja 8,1 prosenttia erityistä tukea syksyllä 2011. Vuotta aiemmin erityistä tukea saaneiden oppilaiden osuus oli 8,5 prosent- tia. Uuteen lainsäädäntöön perustuvaa tehostettua tukea järjestettiin ensimmäisen kerran vuonna 2011. Tehostettua tukea saaneiden yleisin tukimuoto oli osa-aikainen erityisope- tus ja erityistä tukea saaneiden avustaja- ja/tai tulkitsemispalvelut.

Tehostetun tuen oppilaista poikia oli 65 prosenttia ja tyttöjä 35 prosenttia. Erityistä tukea saaneista poikia oli 69 prosenttia ja tyttöjä 31 prosenttia. Erityisen tuen oppilaista 26 prosentilla oli pidennetty oppivelvollisuus.

Tehostettua tukea saaneiden osuus kaikista oppilaista oli suurin Pohjanmaalla, yli 5 prosenttia. Manner-Suomessa heidän osuutensa oli pienin Keski-Pohjanmaalla, 2 prosenttia. Ahvenanmaalla tehostettua tukea ei järjestetty lainkaan. Erityistä tukea saaneiden osuus oppilaista oli suurin Päijät-Hämeen maakunnassa, jossa se oli lähes 11 prosenttia. Vähiten erityistä tukea saaneita suhteessa oppilasmäärään oli Manner-Suomessa Pohjois-Pohjanmaalla, alle 6 prosenttia. Ahvenanmaalla erityistä tukea saaneita oli 4 prosenttia oppilaista.

Erityistä tukea saaneista oppilaista 21 prosenttia oli integroitu kokonaan yleisopetuksen ryhmiin ja lisäksi 18 prosenttia sai opetuksestaan yli puolet (51–99 prosenttia) yleisopetuksen ryhmässä. Loput 61 prosenttia erityisen tuen oppilaista sai vähintään puolet opetuksestaan erityisryhmässä. Tästä kokonaan erityisryhmässä opetuksensa saaneiden osuus oli 42 prosenttia.

Em. tietoja edeltävänä lukuvuonna eli lukuvuonna 2010–2011 osa-aikaista erityisopetusta sai kaikkiaan 21,7 prosenttia peruskoululaisista eli 118 400 peruskoululaista. Osalla heistä osa-aikainen erityisopetus sisältyi erityiseen tukeen. Osa-aikaiseen erityisopetukseen osallistuneiden osuus peruskoululaisista pieneni edellisluvuodesta 1,6 prosenttiyksiköllä. Määrällisesti vähennystä edelliseen lukuvuoteen oli 10 200 oppilasta.

Erityisopetuksen määrällisen kasvuun ja uudenlaiseen kohdentumiseen voidaan löytää monenlaisia selittäviä tekijöitä. Tilastoteknisestä näkökulmasta tarkasteltuna osa kasvusta on aiheutunut tilastoinnissa tapahtuneista muutoksista. Erityisopetusmäärien osalta keskeisin muutos liittyy osa-aikaisen erityisopetuksen tilastointiin. Ennen vuotta 2001 osa-aikaisen erityisopetuksen oppilasmääriä kartoitettiin syksyn alussa. Koska osa-aikaiselle erityisopetukselle on luonteenomaista oppilaiden suuri vaihtuvuus kouluvuoden aikana, tämä menettely ei tosiasiallisesti pystynyt kuvaamaan toteutunutta erityisopetusta kuin osittain. Nykyään osa-aikaisen erityisopetuksen oppilasmäärät kartoitetaan takautuvasti siten, että edellisen lukuvuoden toteutuneet oppilasmäärät ja erityisopetuksen perusteet tulevat otetuksi huomioon. On todennäköistä, että näin tarkentunut tilastointi kattaa laajemmin kohderyhmän oppilaat.

Toimenpide 32. Oppilashuoltopalveluiden saatavuuden turvaaminen

Turvataan oppilashuoltopalveluiden alueellinen saatavuus; voidaan toteuttaa nykyresurssein.

Valtion erityiskoulujen toimintaa vahvistetaan oppimis- ja ohjauskeskuksina, joiden tehtävänä on levittää osaamista lähikouluissa opiskelevien oppilaiden tukemiseksi yleisen- tehostetun- ja erityisen tuen tilanteissa.

Ammatillinen erityisopetus

Ammatillinen erityisopetus sekä valmentava ja kuntouttava opetus ja ohjaus järjestetään ensisijaisesti ammatillisissa oppilaitoksissa. Tavoitteena on, että tukitoimin ja tarvittaessa opetusta mukauttamalla opiskelija voi osallistua ammatilliseen koulutukseen eri koulutusaloilla. Ammatillisten erityisoppilaitosten toiminnan painopisteenä on vastuu kaikkein vaikeimmin vammaisten opiskelijoiden koulutuksen järjestämisestä.

Ammatillisessa erityisopetuksessa opiskeli vuonna 2010 yhteensä 20 859 erityisopiskelijaa. Opiskelijamäärä ammatillisessa erityisopetuksessa on viime vuosina kasvanut noin

1 000 opiskelijalla vuosittain. Lisäys on tapahtunut lähinnä nuorten ammatillisen peruskoulutuksen sekä vammaisten opiskelijoiden valmentavan ja kuntouttavan opetuksen ja ohjauksen opiskelijamäärissä.

Erityistä tukea tarvitsevien opiskelijoiden määrän kasvua voidaan osittain selittää diagnostisoinnin sekä tilastoinnin tarkentumisella. Niiden lisäksi kasvun syiksi nähdään mm. lastensuojelun piirissä olevien lasten lukumäärän kasvu; heijastumat lamavuosista ja tästä seurannut huono-osaisuuden kasautuminen; erityispedagogisen tutkimustiedon lisääntyminen sekä muutokset lainsäädännössä. Erityistä tukea tarvitsevien opiskelijoiden profiili on muuttunut viime vuosien aikana. Tilastokeskuksen luokittelussa etenkin opiskelijoiden hahmottamisen, tarkkaavaisuuden ja keskittymisen vaikeudet sekä kielelliset vaikeudet ovat lisääntyneet huomattavasti. Opiskelijoiden mielenterveysongelmat ja psyykinen oireilu ovat lisääntyneet enemmän kuin mitä tilastoista käy ilmi.

Erityistä tukea tarvitsevien opiskelijoiden koulutus järjestetään tulevaisuudessa ensisijaisesti luonnollisena osana ammatillista koulutusta ja koulutusjärjestelmää inkluusio-periaatteen mukaisesti. Opiskelijan koulutusprosessin tukeminen ja oppimisen edistäminen toteutetaan opiskelijan yksilöllisten tavoitteiden ja edellytysten mukaisesti. Erityistä tukea tarvitsevan opiskelijan kohdalla myös tutkinnon osien valitseminen eri tutkinnoista työllistymisen näkökulmasta voi olla realistinen vaihtoehto. Opiskelijan tulee saada tarvitsemansa tukipalvelut opintojensa tueksi. Yksilöllisten opintopolkujen rakentumista edistetään rahoitusjärjestelmän ja tutkintojärjestelmän kehittämällä kokonaisuutena. Erityisopetusta tarvitsevalle opiskelijalle ammatillisen koulutuksen tulee olla mahdollisimman esteetön ja saavutettava. Tulevaisuudessa yhteiskunta tarvitsee koko työikäisen väestön työvoimaksi. Yksilön näkökulmasta kyse on oikeudesta koulutukseen, työhön ja yhteiskunnalliseen osallisuuteen.

Toimenpide 33. Ammatillisen erityisopetuksen kehittäminen

Ammatillisen koulutuksen rahoitusjärjestelmää kehitetään niin, että se huomioi erityistä tukea ja ohjausta tarvitsevien opiskelijoiden yksilölliset tarpeet ja tarvittavan tuen oppimiseen sekä työllistymiseen. Selvitetään mahdollisuudet ottaa huomioon erityisopiskelijoiden työllistyminen osana tuloksellisuusrahoitusta.

Kehitetään ammatillisen koulutuksen erityisopetusta, opiskeluhuolto- ja ohjauspalveluita (mm. opinto-ohjaus ja psykologi- ja kuraattoripalveluita) niin, että ne huomioivat nykyistä paremmin myös opiskelijoiden erityiset tuen tarpeet.

Aikuisten erityisopetus

Aikuis- ja lisäkoulutuksen sekä oppisopimuskoulutuksen erityisopiskelijamäärät ovat varsin marginaalisia. Tilastojen mukaan erityistä tukea tarvitsevia tutkinnon suorittajia on vuosittain vähän ammatillisessa aikuiskoulutuksessa. Näyttötutkintoon valmistavan ammatillisen peruskoulutuksen opiskelijamäärä oli 34 170 opiskelijaa vuonna 2009, joista 565 oli määritelty erityistä tukea tarvitsevaksi ja ammatti- ja erikoisammattitutkinnon opiskelijamäärä vuonna 2009 oli 37 647 opiskelijaa, joista erityistä tukea tarvitsevia 134 opiskelijaa.

Alustavien selvitysten mukaan aikuisopiskelijoille tarjottavissa ohjaus- ja tukitoimissa sekä opiskelijahuollon palveluissa on eri toimijatahojen osalta suuria vaihteluita. Erityisopettajien, opinto-ohjaajien ja muun opiskelijahuoltohenkilöstön määrä aikuisten koulu-

tuspalveluissa on osoittautunut vähäiseksi. Aikuiskoulutuksen tulee osaltaan mahdollistaa myös erityistä tukea tarvitsevien aikuisten erityisen tuen tarpeiden huomioon ottaminen yksilöllisten opiskelupolkujen, opintojen joustavan toteuttamisen ja työelämälähtöisten tutkintojen toteuttamisessa.

Ammatillista aikuiskoulutusta koskevassa laissa ei ole erityisopetusta koskevia säännöksiä. Lain 1 §:n 2 momentin mukaan aikuisten ammatillisesta peruskoulutuksesta on voimassa, mitä ammatillisesta koulutuksesta annetussa laissa (630/1998). Aikuisten ammatillisen peruskoulutuksen osalta tulee näin ollen sovellettavaksi myös ammatillisesta koulutuksesta annetun lain 20 §, jossa säädetään erityisopetuksesta.

Aikuiskoulutuslain 10 §:ssä on opetusta koskevat ja 11 §:ssä opiskelijan oikeuksia ja velvollisuuksia koskevat viittaussäännökset, jotka koskevat lain 1 §:ssä säädettyä koulutusta. Viitattuihin säännöksiin ei sisälly ammatillisesta koulutuksesta annetun lain 20 §:ää. Ammatillisen lisäkoulutuksen osalta aikuiskoulutuslakiin ei näin ollen sisälly selkeästi erityisopetusta koskevia säännöksiä. Ammatillisen lisäkoulutuksen yksikköhinnosta säädetään opetus- ja kulttuuritoimen rahoituksesta annetun lain 27 §:ssä. Säännöksen mukaan yksikköhintoja porrastetaan eri hintaryhmiin kuuluvassa koulutuksessa ja erityisopetuksessa siten kuin siitä valtioneuvoston asetuksella säädetään. Rahoitusasetuksen 11 §:n 2 momentin mukaan ammatillisen lisäkoulutuksen yksikköhintaa korotetaan niiden opiskelijoiden osalta, joille annetaan erityisiä opetus- ja oppilashuoltopalveluita opiskelijan vamman, sairauden tai niihin rinnastettavan vuoksi. Korotus on 50 prosenttia ammatillisen koulutuksen keskimääräisestä yksikköhinnasta. Ammatillisen lisäkoulutuksen osalta erityisopiskelijat on otettu huomioon rahoitusta koskevassa lainsäädännössä, mutta toimintalainsäädäntö on tältä osin tulkinnanvarainen.

Erityisopetus oppisopimuskoulutuksessa

Oppisopimuskoulutusta on toteutettu vain vähän erityisopetuksena. Perinteinen oppisopimuskoulutus vaatii opiskelijalta hyviä opiskeluvalmiuksia, itsenäisyyttä ja oma-aloitteisuutta. Tuettua oppisopimusta on opetus- ja kulttuuriministeriön hankerahoituksella kehitetty vuodesta 2008 lukien erilaisille oppijoille, maahanmuuttajille, pitkäaikaistyöttömille sekä työkyvyttömyyseläkkeellä oleville. Tuetun oppisopimuksen tavoitteena on edistää opiskelijan arjenhallintaa, kartoittaa hänen oppimisvalmiuksiaan ja tarjota tarpeen mukaisia tukitoimia työ- ja oppimistaitojen vahvistamiseksi. Tuettu oppisopimus voi sisältää työhönvalmennuspalveluita oppisopimuskoulutuksessa olevalle henkilölle, kuten työhönvalmennusta, yksilövalmennusta, oppisopimusvalmennusta jne. Myös yritykselle voidaan tarjota työhönvalmennuspalveluita ennen oppisopimuksen solmimista ja opiskelun aikana. Työnantajalle voidaan tarjota mm. lisäkoulutusta ja korotettua koulutuskorvausta. Hankerahoituksella on mahdollistettu kokemusperäinen tuetun oppisopimuksen toiminnallinen kehittäminen ja mallintaminen koulutuksellisten tavoitteiden ja tutkinnon perusteiden mukaisesti.

Oppisopimuskoulutus mahdollistaa ainakin osalle erityistä tukea tarvitseville opiskelijoille väylän tutkinnon suorittamiseen ja työllistymiseen. Ammatillisille oppilaitoksille tehdyn kyselyn mukaan²⁶ 12 koulutuksen järjestäjää, joilla oli kokemusta erityisopetusta saaneista oppisopimusopiskelijoista, 42 % piti oppisopimuskoulutusta hyvin opiskelijoille

²⁶ Kysely ammatillisen peruskoulutuksen järjestäjille opiskelijoille suunnattujen tukitoimien sekä erityisopetuksen toteuttamisesta. Bovallius ammattiopisto, 2011. Kyselyn alustavat tulokset.

soveltuvana ja 58 % kohtalaisesti soveltuvana. Oppisopimuskoulutuksen mahdollisuuksia osana erityistä tukea tarvitsevien ammatillista koulutusta ja sen edellyttämiä ratkaisuja tulee selvittää ja etsiä toimivia malleja toiminnan laajentamiseen.

Toimenpide 34. Aikuisten erityisopetuksen kehittäminen

Aikuiskoulutuksen tulee osaltaan huomioida erityistä tukea tarvitsevien aikuisten tuen tarve yksilöllisten opiskelupolkujen, opintojen joustavan toteuttamisen ja työelämälähtöisten tutkintojen toteuttamisessa.

Lakia ammatillisesta aikuiskoulutuksesta muutetaan tavoitteen mukaisesti.

Kehitetään tuettua oppisopimuskoulutusta yhtenä vaihtoehtona erityistä tukea ja ohjausta tarvitseville opiskelijoille. Tuetulla oppisopimuskoulutuksella rohkaistaan myös työnantajia työllistämään osatyökykyisiä.

Ammatillisen perus- ja lisäkoulutuksen rahoitusjärjestelmää kehitetään niin, että se huomioi erityistä tukea ja ohjausta tarvitsevien opiskelijoiden yksilölliset tarpeet ja tarvittavan tuen työllistymiseen. Koulutuksen järjestäjän saamaa valtionosuutta nostetaan erityisoppilaiden työllistymisen perusteella. Selvitetään, miten vammaisten ammatillista lisäkoulutusta voidaan laajentaa ja luodaan heille mahdollisuudet elinikäiseen oppimiseen. Edistetään vammaisten osallistumista aikuisten näyttötutkintoihin, etenkin ammattitutkintoihin ja niihin valmistavaan koulutukseen.

12 Kohti sukupuolitietoista työelämää

Nuorten koulutusvalintoihin vaikuttavat useat tekijät, kuten vanhempien ohjaus, vertaisryhmät, oppilaitosten ohjaus, jne. Suuri vaikutus on kuitenkin myös niillä kulttuurisesti jaetuilla käsityksillä, joita on eri ammattien sopivuudesta miehille tai naisille. Niihin vaikuttaminen edellyttää laajaa yhteiskunnallista kampanjointia ja eri osapuolten sitoutumista. Mukaan tarvitaan ainakin työelämän toimijat, oppilaitokset ja korkeakoulut sekä opetushallinto ja työ- ja elinkeinohallinto.

Toimenpide 35. Kansallisen yhteistyöhankkeen käynnistäminen

Laaditaan yhteistyössä opetushallinnon, työ- ja elinkeinohallinnon, työelämän järjestöjen sekä oppilaitosten ja korkeakoulujen kanssa ohjelma ammatteihin liittyvien sukupuolta koskevien mielikuvien vähentämiseksi. Ohjelman ohjausryhmänä toimii työ-, koulutus- ja elinkeinosasiainneuvosto ja se toimii kiinteässä vuorovaikutuksessa hallituksen muiden työelämää koskevien hankkeiden kanssa, etenkin työelämän kehittämishankkeen ja samapalkkaisuushankkeen kanssa.

13 Koulutuksellista tasa-arvoa koskeva tutkimushanke

Opetus- ja kulttuuriministeriö käynnistää vuoden 2013 keväällä laajan koulutuksellista tasa-arvoa seuraavan ja edistävän tutkimushankkeen. Hankkeelle asetetaan ohjausryhmä.

Lähteet

- Bernelius, Venla (2012): Tutkittua tietoa koulujen väestörakenteen alueellisesta eriytymisestä. Teoksessa: Jakku-Sihvonen, Ritva & Kuusela, Jorma (2012): Perusopetuksen aika. Selvitys koulun toimintaympäristöä kuvaavista indikaattoreista. Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2012:13
- Jakku-Sihvonen, Ritva & Kuusela, Jorma (2012): Perusopetuksen aika. Selvitys koulun toimintaympäristöä kuvaavista indikaattoreista. Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2012:13
- Kauppinen, Timo & Bernelius, Venla (2012): Selvitys koulujen rahoituksen yhteydestä toimintaympäristön haastavuuteen. Julkaisematon.
- Kivinen, Osmo & Hedman, Juha & Kaipainen, Päivi (2012): Koulutusmahdollisuuksien yhdenvertaisuus Suomessa – eriarvoisuuden uudet ja vanhat muodot. Yhteiskuntapolitiikka 5/2012.
- Lehtonen, Jukka & Aaltonen, Sanna & Brunila, Kristiina & Hakala, Katariina & Helakorpi, Jenni & Ikävalko, Elina & Kurki, Tuuli & Lahelma, Elina & Lappalainen, Sirpa & Mietola, Reetta & Niemi, Anna-Maija & Palmu, Tarja (2012): Erot ja eronteot näkökulmana: koulutusvalinnat, opintojen suorittaminen ja keskeyttäminen toisen asteen ammatillisessa koulutuksessa. Työpäpaperi opetus- ja kulttuuriministeriölle, syyskuu 2012. Opetus- ja kulttuuriministeriön tilaama julkaisematon selvitys.
- Myrskylä, Pekka (2011): Nuoret työmarkkinoiden ja opiskelun ulkopuolella. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja. Työ ja yrittäjyys. 12/2011.
- Nori, Hanna (2011): Keille yliopiston portit avautuvat? Tutkimus suomalaisiin yliopistoihin ja eri tieteenaloille valikoitumisesta 2000-luvun alussa.
- Nurmi, Pirkko (2009) Opettaja kouluhyvinvoinnin edistäjänä. Toisen asteen opettajat dialogisuutensa ja autenttisuutensa sääntelijöinä.
- OECD (2012): Education at a Glance 2012. OECD Indicators.
- Opetusministeriö (1972): Korkeakouluopiskelijoiden alueellinen ja sosiaalinen tausta 1940–1969. Korkeakoulu- ja tiedeosaston julkaisusarja No 4.
- Pohjanpää, Kirsti & Niemi, Helena & Ruuskanen, Timo (2008): Osallistuminen aikuiskoulutukseen. Aikuiskoulutustutkimus 2006.
- Rinne, Risto (2012): Suomalaisen yhtenäisyyteen ja tasa-arvoon nojanneen koulutusjärjestelmän lohkoutuminen ja eriarvoistuminen. Opetus- ja kulttuuriministeriön tilaama julkaisematon selvitys.
- Seppänen, Piia & Rinne, Risto & Riipinen, Pauliina (2012): Yläkouluvalinnat, koulujen suosio ja perheiden sosiaalinen asema – Lohkoutuuko perusopetus kaupungeissa? Kasvatus 3/2012.

- Seppänen, Piia & Rinne, Risto & Sairanen, Virve (2012): Suomalaisen yhtenäiskoulun eriytyvät koulutiet. Oppilasvalikointi perusopetuksessa, esimerkkinä Turun koulumarkkinat. *Yhteiskuntapolitiikka* 77 (2012):1.
- Tainio, Liisa & Harjunen, Elina (2012): Selvitys koulutukselliseen tasa-arvoon liittyen. Opetus- ja kulttuuriministeriön arvotyöryhmän tilaama julkaisematon selvitys.
- Työ- ja elinkeinoministeriö (2012): Nuorten yhteiskuntatakuu 2013. TEM raportteja 8/2012.
- Valtiontalouden tarkastusvirasto (2012): Tuloksellisuuskertomus, toisen asteen koulutuksen rakennejärjestelyt. Valtiontalouden tarkastusviraston tarkastuskertomukset 11/2012.
- Väljärvi, Jouni (2012): Koulutuksellinen tasa-arvo Suomessa PISA-tulosten valossa. Opetus- ja kulttuuriministeriön tilaama julkaisematon selvitys.
- Ylitapio-Mäntylä Outi, toim. (2012): Villit ja kiltit. Tasa-arvoista kasvatusta tytöille ja pojille. Jyväskylä: PS-Kustannus.

Koulutuksen eriarvoisuuden vähentämistä koskevat tavoitteet Koulutuksen ja tutkimuksen kehittämissuunnitelmassa vuosille 2011–2016

Varhaiskasvatus

- Puolitetaan koulujen ja alueiden väliset erot, sukupuolen vaikutus sekä sosiaalisen ja etnisen taustan tilastollinen selitysosuus varhaiskasvatukseen osallistumiselle vuoteen 2020 mennessä. Pitkän tähtäimen tavoitteena on poistaa erot kokonaan.

Peruskoulu

- Puolitetaan koulujen ja alueiden väliset erot, sukupuolten osaamistasoero sekä sosiaalisen ja etnisen taustan selitysosuus perusopetuksen oppimistuloksista vuoteen 2020 mennessä. Pitkän tähtäimen tavoitteena on poistaa erot kokonaan.
- Koulujen välisten erojen ja sosiaalisen taustan selitysosuudet tulee olla kaikilla PISA-tutkimuksen osa-alueilla vertailun pienimpien joukossa.

Toinen aste

- Puolitetaan sukupuolten ja alueiden väliset erot sekä sosiaalisen ja etnisen taustan vaikutus koulutuksen keskeyttämisessä perusasteen jälkeen sekä lukio- ja ammatilliseen koulutukseen osallistumisessa vuoteen 2020 mennessä. Pitkän tähtäimen tavoitteena on poistaa erot kokonaan.

Korkeakoulutus

- Puolitetaan sukupuolten ja alueiden väliset erot sekä sosiaalisen ja etnisen taustan selitysosuus korkea-asteen koulutukseen osallistumisessa vuoteen 2020 mennessä.
- Vähennetään sukupuolten välistä eroa korkea-asteen tutkinnon suorittaneissa nuorissa ikäluokissa vuoteen 2020 mennessä ja puolitetaan se vuoteen 2025 mennessä. Pitkän tähtäimen tavoitteena on poistaa erot kokonaan.
- Sukupuolten sekä sosiaalisen ja etnisen taustan vaikutuksen korkea-asteen koulutukseen osallistumiseen sekä koulutuksen suorittamiseen tulee kuulua OECD-maiden pienimpiin.

Aikuiskoulutus

- Sosiaalisen aseman ja koulutustaustan vaikutus aikuiskoulutukseen osallistumiseen puolitetaan vuoteen 2020 mennessä. Pitkän tähtäimen tavoitteena on poistaa erot kokonaan.

Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä -sarjassa vuonna 2012 ilmestyneet

- 1 Instituutista toimintakeskukseksi; Venäjän ja Itä-Euroopan instituutin asemaa ja tehtäviä koskeva selvitys
- 2 Tekijänoikeustoimikunnan mietintö; Ratkaisuja digiajan haasteisiin
- 3 Ammatillisen lisäkoulutuksen työelämän kehittämis- ja palvelutoiminnan kehittämishankkeen loppuraportti
- 4 Puolustusvoimien liikenneopettajakoulutuksen kehittäminen
- 5 Rakkaudesta kulttuuriperintöön; Paikallismuseotoiminnan kehittämistyöryhmän loppuraportti
- 6 Tulevaisuuden perusopetus – valtakunnalliset tavoitteet ja tuntijako
- 7 Toimenpideohjelma saamen kielen elvyttämiseksi
- 8 Perusopetuksen aamu- ja iltapäivätoiminnan sekä koulun kerhotoiminnan laatukortteja valmistelevan työryhmän muistio
- 9 Toiminnallista ruotsia – lähtökohtia ruotsin opetuksen kehittämiseksi toisena kotimaisena kielenä
- 10 Funktionell svenska – utgångspunkter för att utveckla undervisningen i svenska som det andra inhemska språket
- 11 Ratkaisumalli yksityisen kopioinnin hyvitysmaksulle
- 12 Selvitystyö henkilökohtaisten koulutustilien soveltuvuudesta suomalaisen aikuiskoulutuksen rahoituksen uudistamiseksi
- 13 Perusopetuksen aika. Selvitys koulujen toimintaympäristöä kuvaavista indikaattoreista
- 14 Kirjastoapurahajärjestelmä; Yhteenveto nykytilanteesta ja kehittämissuhteita
- 15 Tietokirjallisuuden valtioneuvoston kehittämissuhteita
- 17 Instituutista säätiöksi; Venäjän ja Itä-Euroopan instituutin säätiöittämistä valmistelevan työryhmän väliraportti
- 18 Selvitys taidealojen opettajan pedagogisten opintojen koulutusvastuista ja toteutuksesta
- 19 Kansallisen koulutuksen arviointikeskuksen perustaminen
- 20 Tekijänoikeuspolitiikka 2012; Keskustelumuuistio
- 21 Poliittisten nuoris- ja opiskelijajärjestöjen jäsenluetteloiden tarkastus
- 23 Instituutista säätiöksi; Venäjän ja Itä-Euroopan instituutin säätiöittämistä valmistelevan työryhmän loppuraportti
- 24 Opintolainavähennyksen arviointi
- 25 Selvitys Kansallisen koulutuksen arviointikeskuksen sijoittamisesta
- 26 Koulutus-, tiede- ja kulttuuriyhteistyö Latinalaisessa Amerikassa ja Karibialla – tilannekatsaus ja ehdotus strategisiksi toimenpiteiksi
- 27 Selvitys henkilökohtaisista koulutustileistä. Ehdotukset ja vaikuttavuuden arviointi. Loppuraportti.

Opetus- ja kulttuuriministeriö

Undervisnings- och kulturministeriet

Ministry of Education and Culture

Ministère de l'Éducation et de la culture

ISBN 978-952-263-189-3 (PDF)

ISSN-L 1799-0327

ISSN 1799-0335 (PDF)